

ก็ตรงที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านเท่านั้น ซึ่งข้อนี้ก็มิใช่ความผิดของชาวเขา หากแต่ว่า ทางราชการไม่อาจส่งเจ้าหน้าที่ออกไปปกครองควบคุมดูแลให้ถึงที่อยู่ของชาวเขาดังกล่าว ดังนั้น เมื่อชาวเขาเหล่านี้เป็นคนไทยอยู่แล้ว การที่จะไปพิจารณาให้สัญชาติไทยแก่คนที่เป็นคนไทยอยู่แล้วย่อมไม่เป็นการชอบธรรม ดังนั้น คณะอนุกรรมการนี้จึงเสนอให้เรียก "หลักเกณฑ์เพื่อพิจารณาให้สัญชาติไทยแก่ชาวเขา"^๙ ว่า "หลักเกณฑ์การพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา" ซึ่งคณะกรรมการชาวเขาได้มีมติเห็นชอบเมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๗ ในหลักการและได้มอบให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันพิจารณาเพื่อกำหนดเป็นระเบียบต่อไป

โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๐ แห่ง พ.ร.บ.การทะเบียนราษฎร พ.ศ.๒๔๘๕^{๑๐} กระทรวงมหาดไทยจึงได้ออกระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา พ.ศ.๒๕๑๗ ทั้งนี้ เพื่อกำหนดเงื่อนไขในการพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา ระเบียบนี้กำหนดว่า ชาวเขาที่จะได้รับสิทธินี้จะต้องเป็น "ชาวเขาที่ได้รับการสำรวจตรวจสอบและได้รับการจดทะเบียนราษฎรชาวเขาไว้แล้ว หรือเป็นชาวเขาที่อยู่ในความดูแลของหน่วยราชการ เช่นกรมประชาสงเคราะห์ หรือตำรวจตระเวนชายแดน หรือกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน หรือกองทัพบก และจะต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติและอยู่ภายใต้เงื่อนไขดังต่อไปนี้

- (๑.) เกิดในประเทศไทยและบรรลุนิติภาวะแล้ว
- (๒.) มีถิ่นที่อยู่ถาวรเป็นหลักแหล่งต่อเนื่องกันมาไม่น้อยกว่า ๕ ปี
- (๓.) ไม่เคยกระทำความผิดต่อความมั่นคงของประเทศ ยกเว้นชาวเขาที่กระทำความผิดแต่ทางราชการให้อภัยในฐานะเป็นชาวเขากลับใจ
- (๔.) เป็นผู้ไม่เคยถูกจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดในครั้งหนึ่งครั้งใด ไม่ว่าคดีใดตั้งแต่ ๕ ปีขึ้นไป
- (๕.) ไม่เป็นผู้มีพฤติกรรมในทางการเมืองที่เป็นปฏิปักษ์ต่อประเทศไทย หรือฝักใฝ่ในลัทธิการเมืองที่เป็นปฏิปักษ์ต่อระบบการปกครองประเทศไทย
- (๖.) ไม่เป็นผู้มีอาชีพที่ขัดหรือเป็นภัยต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมและประเทศชาติ
- (๗.) เป็นผู้ทำมาหาเลี้ยงชีพหรือมีทรัพย์สินหรือหลักทรัพย์พอสมควร ทั้งนี้ ให้อยู่ในดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง"

^๙ เสนอในการประชุมคณะกรรมการชาวเขารั้งที่ ๑/๒๕๑๖ เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๖

^{๑๐} ซึ่งบัญญัติว่า

-ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยรักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจออกกฎกระทรวงจัดตั้งสำนักทะเบียน และกำหนดกิจการอื่นเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้ กฎกระทรวงนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ให้ใช้บังคับได้"

โครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้เรื่อง "สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ในกรณีที่มีการลงสัญชาติให้แก่บิดาหรือมารดา ก็ให้ยอมรับลงสัญชาติไทยแก่ชาวเขาผู้เยาว์ด้วย^{๙๙} ด้วยวิธีการดังกล่าว การได้รับการลงสัญชาติไทยจึงอาจเกิดขึ้นได้แก่ครอบครัวทั้งครอบครัว ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้มีอำนาจในการพิจารณาอนุมัติหรือไม่อนุมัติให้ลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านแก่ชาวเขา^{๑๐๐} โดยให้นายอำเภอเจ้าของท้องที่สอบพฤติการณ์ของชาวเขา แล้วเสนอให้ผู้ว่าราชการจังหวัดพิจารณาพร้อมทั้งคำร้อง ประวัติ และหนังสือรับรอง^{๑๐๑}

ระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา พ.ศ.๒๕๑๗ นี้ถูกประกาศในวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๗ แต่ระบุในคำระเบียบฯ เองว่า มีผลให้ใช้ตั้งแต่วันที่ ๒ มกราคม พ.ศ.๒๕๑๗

นโยบายเกี่ยวกับสัญชาติไทยของชาวเขาดังกล่าวของกระทรวงมหาดไทยถูกโต้แย้งจากนักวิชาการว่า "หละหลวมปราศจากการกำหนดเงื่อนไขที่รัดกุม" เพราะนักวิชาการกลุ่มนี้เห็นว่า ชาวเขายังขาดความสำนึกในเรื่องชาติ (National Consciousness) การมอบหรือยักยอกสัญชาติไทยให้โดยถือตามกฎหมายสัญชาติ จึงเป็นความหวังอันเลื่อนลอย^{๑๐๒}

แต่อย่างไรก็ตาม ได้มีการลงรายการสัญชาติไทยแก่ชาวเขาภายใต้ระเบียบฉบับนี้ตั้งแต่ ๒๕๑๗ จนถึง ๒๕๓๕ รวมเป็นจำนวน ๑๘๒,๐๖๕ คน ซึ่งหมายถึง ๓๖,๔๑๓ ครอบครัว^{๑๐๓}

มีข้อพิจารณาในทางนิติศาสตร์เกี่ยวกับระเบียบฉบับนี้ว่า ระเบียบฉบับนี้ออกโดยกระทรวงมหาดไทยซึ่งเป็นองค์กรหนึ่งของฝ่ายบริหารของรัฐ จึงเป็นสิ่งที่ถกเถียงมิได้ว่า ข้อกำหนดภายใต้ระเบียบนี้มีอาจขัดต่อบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ออกโดยรัฐสภาได้เลย เมื่อพิจารณาข้อ ๒ ข้างต้น จึงมีข้อกังขาว่า ข้อกำหนดดังกล่าวขัดต่อข้อกำหนดว่าด้วยการได้สัญชาติไทยตาม พ.ร.บ. สัญชาติ หรือไม่?

^{๙๙} ข้อ ๓ แห่ง ระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา พ.ศ.๒๕๑๗

^{๑๐๐} ข้อ ๖ แห่ง ระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา พ.ศ.๒๕๑๗

^{๑๐๑} ข้อ ๕ แห่ง ระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา พ.ศ.๒๕๑๗

^{๑๐๒} ไพโรจน์ บุญผูก, สุวิทย์ พรหมศิริกุล, รังสรรค์ วิศุขรัตน์ และสมพงษ์ รัตนสัญญา, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๕ - ๑๘๗

^{๑๐๓} ข้อมูลจากฝ่ายการทะเบียนชนกลุ่มน้อย ส่วนการทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง เมื่อวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๔๑

จะเห็นว่า ในขณะที่ระเบียบฉบับ พ.ศ.๒๕๑๗ มีผลใช้บังคับ กฎหมายแม่บทหลักว่าด้วยสัญชาติไทยก็คือ พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ.๒๕๐๘ ฉบับดั้งเดิม และประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๓๓๗ ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๕ ซึ่งยอมรับให้บุคคลมีสัญชาติไทยโดยการเกิดได้ใน ๓ สถานการณ์ กล่าวคือ

ในประการแรก บุคคลจะมีสัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตจากบิดาโดยการเกิด หากในขณะที่เกิด มีบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายเป็นผู้มีสัญชาติไทย^{๑๐๔}

ในประการที่สอง บุคคลจะมีสัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตจากมารดา หากเป็นผู้เกิดนอกราชอาณาจักรไทยโดยมีมารดาเป็นผู้มีสัญชาติไทยและไม่ปรากฏบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายหรือบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายไม่มีสัญชาติ^{๑๐๕}

ในประการที่สาม บุคคลจะมีสัญชาติไทยโดยหลักดินแดนโดยอัตโนมัติ หากเป็นผู้เกิดในราชอาณาจักรไทยโดยมีบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายหรือมารดาเป็นคนต่างด้าวที่มีลักษณะการเข้าเมืองแบบถาวร และโดยมีบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายและมารดาเป็นคนต่างด้าวซึ่งฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่มีสถานะเป็นคนต่างด้าวที่มีเอกสิทธิ์และความคุ้มกันตามกฎหมายระหว่างประเทศ^{๑๐๖}

ในประการที่สี่ บุคคลจะมีสัญชาติไทยโดยหลักดินแดนโดยคำสั่งของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย หากเป็นผู้เกิดในราชอาณาจักรไทยโดยมีบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายหรือมารดาเป็นคนต่างด้าวที่มีลักษณะการเข้าเมืองแบบไม่ถาวร และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยได้มีคำสั่งให้มีสัญชาติไทย^{๑๐๗}

เมื่อพิจารณากรณีดังกล่าวโดยเปรียบเทียบกับข้อกำหนดของข้อ ๒ แห่งระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา พ.ศ.๒๕๑๗ จึงเกิดคำถามว่า ข้อเท็จจริงตามข้อกำหนดของระเบียบดังกล่าวในส่วนที่เกินไปกว่าข้อกำหนดของ พ.ร.บ.สัญชาติ จะมีความชอบด้วยกฎหมายหรือไม่

จะต้องไม่ลืมว่า บุคคลที่มีข้อเท็จจริงครบตามข้อกำหนดของ พ.ร.บ.สัญชาติ ย่อมได้รับการรับรองสิทธิที่จะมีสัญชาติไทยแล้ว ฝ่ายบริหารจะมากำหนดเปลี่ยนแปลงสิทธิดังกล่าวมิได้

^{๑๐๔} มาตรา ๗(๑) แห่ง พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ.๒๕๐๘

^{๑๐๕} มาตรา ๗(๒) แห่ง พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ.๒๕๐๘

^{๑๐๖} มาตรา ๗(๓) และ ๘ แห่ง พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ.๒๕๐๘ ซึ่งถูกแก้ไขเพิ่มเติมโดยข้อ ๒ แห่งประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๓๓๗ ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๕

^{๑๐๗} ข้อ ๒ วรรคท้าย แห่งประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๓๓๗ ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๕

ความชอบด้วยกฎหมายของระเบียบฉบับ พ.ศ.๒๕๑๕ ก็คือ การกำหนดวิธีการทำงานของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองในการรับลงทะเบียนราษฎรชาวไทยในทะเบียนบ้าน นั้นหมายความว่า บุคคลจะต้องมีสัญชาติไทยอยู่แล้วตามกฎหมาย แล้วจึงมาร้องขอลงสัญชาติไทย ความเป็นไปได้ของเรื่องมีอยู่ ๒ กรณี กล่าวคือ

- ในกรณีที่ข้อเท็จจริงอันเป็นแห่งการได้สัญชาติไทยชัดเจน เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองก็มีหน้าที่ที่จะต้องระบุในทะเบียนบ้านว่า บุคคลนั้นมีสัญชาติไทย
- แต่ในกรณีที่ข้อเท็จจริงอันเป็นแห่งการได้สัญชาติไทยไม่ชัดเจน เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองก็มีอำนาจเพียงเรียกร้องให้บุคคลพิสูจน์ถึงความมีอยู่ของข้อเท็จจริงที่ไม่ชัดเจนนั้นเท่านั้น การจะกำหนดคุณสมบัติและเงื่อนไขให้ต้องพิสูจน์มากไปกว่าที่กฎหมายกำหนดย่อมทำไม่ได้

ในการศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับชาวเขา พบว่า ชาวเขาหลายเผ่าหลายหมู่บ้านน่าจะมีสัญชาติไทย แต่ข้อเท็จจริงอันทำให้มีสัญชาติไทยนั้นได้ลดความชัดเจนลงด้วยระยะเวลาที่ผ่านมา อาทิ มีการยืนยันว่า ชาวเขาบางเผ่าอยู่ในภูเขไทยมาเกินกว่า ๑๐๐ ปี ดังนั้น จึงน่าจะประมาณได้ว่า ชาวเขานี้และบรรพบุรุษจึงเป็นผู้เกิดในประเทศไทย อันทำให้บรรพบุรุษที่เกิดในช่วงตั้งแต่วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ.๒๔๕๖ จนถึงวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๕ มีสัญชาติไทยโดยการเกิดโดยหลักดินแดนแล้ว และบุตรของชาวเขาเหล่านี้ก็จะมีสถานะเป็นคนไทยอีกเช่นกันเพราะถือกำเนิดจากบุพการีไทยและยังอาจเกิดในประเทศไทยอีกด้วย แต่ด้วยเวลาที่ผ่านมาและความไม่เข้าใจในระบบการปกครองของรัฐ จึงไม่มีการแจ้งเกิดและการการแจ้งตายซึ่งทำให้มีการบันทึกหลักฐานเกี่ยวกับบิดามารดา และสถานที่เกิด การยืนยันข้อเท็จจริงนี้จึงต้องใช้พยานบุคคล จึงกล่าวได้ว่า ข้อเท็จจริงทั้งหมดนี้จะชัดเจนในขณะที่บุคคลเกิดเพราะบุคคลจำนวนมากยืนยันความเป็นไทยของบิดาและมารดาตลอดจนสถานที่เกิด แต่เมื่อเวลาผ่านไป ข้อเท็จจริงนี้ก็กลายเป็นเพียง "ข้ออ้างที่ขาดพยานหลักฐาน"

ภายใต้ พ.ร.บ.สัญชาติทุกฉบับที่เคยมีผล การพิสูจน์ความเป็นไทยโดยการเกิดของชาวเขาจึงจะเป็นไปได้หากสามารถพิสูจน์สัญชาติของบิดา สัญชาติของมารดา หรือสถานที่เกิด เท่านั้น อาทิ

กรณีของนางสาวมะชิน

ปรากฏข้อเท็จจริงว่า นางสาวมะชิน แซ่กวย เป็นชาวเขาที่อาศัยอยู่ในเขตภูเขาของประเทศไทย ตามการสำรวจของสำนักงานทะเบียนราษฎร นางสาวมะชินเกิดในเขตจังหวัดเชียงราย เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๕ จากนายสะเม แซ่กวยและนางกาแม แซ่กวย ซึ่งเป็นชาวเขาที่

เกิดในประเทศไทยเช่นกัน บิดาและมารดาจำมิได้ว่าเกิดเมื่อใด แต่อาจฟังข้อเท็จจริงได้แต่เพียงว่า นายสะเม็ม แซ่กวยและ นางกาเม แซ่กวย ซึ่งเป็นชาวเขาที่เกิดในประเทศไทยในราว พ.ศ.๒๔๗๐ ส่วนบรรพบุรุษของบิดาและมารดาของนางสาวมะจีน แซ่กวยนั้น ฟังได้ความว่า น่าจะเป็นชาวเขาที่เร่ร่อนอาศัยอยู่ในเขตภูเขาระหว่างประเทศไทยและประเทศพม่า แต่ฟังไม่ได้ว่า เป็นผู้เกิดในประเทศไทย การสมรสระหว่างนายสะเม็ม แซ่กวยและนางกาเม แซ่กวยทำตามพิธีการทางความเชื่อของชาวเขาเผ่าอีเก้อซึ่งไม่อาจจะระบุเวลาที่แน่นอนได้เพราะนานมาแล้ว แต่ก็สามารถประมาณได้ว่าการสมรสระหว่างบุคคลทั้งสองไม่เกิดก่อน พ.ศ.๒๕๐๓ บุคคลในครอบครัวของนางสาวมะจีนยังไม่เคยร้องขอลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านเลย

ปัญหาจึงมีว่า นางสาวมะจีนมีสิทธิที่จะร้องขอให้ทางราชการลงรายการในช่องสัญชาติในทะเบียนบ้านในสถานะของคนสัญชาติไทยหรือไม่

จากข้อเท็จจริงของนางสาวมะจีน แซ่กวย ปรากฏว่า นางสาวมะจีน แซ่กวยเกิดในประเทศไทยเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๕ ดังนั้น จะเห็นว่า กฎหมายสัญชาติไทยในขณะเกิดนางสาวมะจีน แซ่กวยเกิด ก็คือ พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ.๒๕๐๘ ฉบับดั้งเดิม

เราจึงจะต้องพิจารณาในประการแรกว่า นางสาวมะจีน แซ่กวย อาจสืบสัญชาติไทยจากบิดาได้หรือไม่ ซึ่งจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายมีสัญชาติไทยในขณะที่นางสาวมะจีนเกิด ปัญหาจึงเหลืออยู่แต่เพียงว่า นายสะเม็ม แซ่กวย เป็นบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายของนางสาวมะจีน ในขณะเกิดหรือไม่ เพราะภายใต้หลักกฎหมายสัญชาติว่าด้วยการได้สัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตจากบิดา บุตรจะสืบสัญชาติไทยจากบิดาได้ถ้าบิดาเป็นบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายของบุตรในขณะที่บุตรเกิด

ขอให้สังเกตว่า คำว่า "บิดา" ในกฎหมายไทยว่าด้วยสัญชาติไทยในทุกยุคทุกสมัยย่อมหมายถึง "บิดาที่ชอบด้วยกฎหมาย" อย่างแน่นอน เพียงแต่การเป็นบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายในยุคก่อนมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยครอบครัวนั้นไม่ขึ้นอยู่กับการจดทะเบียนสมรสกับมารดาของบุตรหรือการจดทะเบียนรับรองบุตร บิดาทุกคนเป็นบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายของบุตร และบุตรทุกคนเป็นบุตรที่ชอบด้วยกฎหมายของบิดาไม่ว่าบุตรจะเกิดจากภริยาคนที่เท่าไรของมารดาก็ตาม จนกระทั่งเมื่อมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยครอบครัวในวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๘ การเป็นบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายจึงขึ้นอยู่กับการจดทะเบียนสมรสกับมารดาของบุตรหรือการจดทะเบียนรับรองบุตรเท่านั้น

จากข้อเท็จจริง ไม่ปรากฏว่ามีการจดทะเบียนสมรสระหว่างบิดาและมารดาของนางสาวมะชิน และข้อเท็จจริงยังสันนิษฐานได้ว่า การสมรสระหว่างบุคคลทั้งสองเกิดหลังวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๘ ดังนั้น นายสะแม แซ่กวยจึงมิใช่สามีที่ชอบด้วยกฎหมายของนางกะแม และโดยผลของเรื่อง นายสะแมจึงไม่มีสถานะเป็นบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายของนางสาวมะชิน

ดังนั้น เมื่อนายสะแม แซ่กวยไม่มีสถานะเป็นบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายของนางสาวมะชิน ในขณะที่นางสาวมะชินเกิด นางสาวมะชินจึงไม่อาจได้สัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตจากบิดาตาม มาตรา ๗(๑) แห่งพ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ.๒๕๐๘ ฉบับดั้งเดิม

นอกจากนั้น จะต้องพิสูจน์ให้ได้อีกว่า นางสาวมะชินอาจได้สัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตจากมารดาหรือไม่ โดยพิจารณาหลักกฎหมายสัญชาติไทย จะเห็นว่า นางสาวมะชินไม่อาจจะได้สัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตจากมารดาตามมาตรา ๗(๒) แห่งพ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ.๒๕๐๘ ฉบับดั้งเดิม เพราะนางสาวมะชินมิได้เกิดในนอกประเทศ

ในส่วนของการพิสูจน์ว่า นางสาวมะชินอาจได้สัญชาติไทยโดยหลักดินแดนหรือไม่ จะเห็นว่า นางสาวมะชินมีข้อเท็จจริงครบตามข้อกำหนดของมาตรา ๗(๓) และ ๘ แห่ง พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ.๒๕๐๘ ฉบับดั้งเดิม กล่าวคือ นางสาวมะชินมีสถานะเป็นบุคคลผู้เกิดในประเทศไทย จึงย่อมมีสัญชาติไทยโดยไม่มีบิดาและมารดาเป็นต่างด้าวโดยที่บิดาหรือมารดานั้นมีสถานภาพพิเศษตามกฎหมายระหว่างประเทศ กล่าวคือ เป็นทูต หรือกงสุล หรือเจ้าหน้าที่องค์การระหว่างประเทศ หรือคนใน ครอบครัวที่เดินทางมาจากต่างประเทศเพื่อมาอยู่กับบุคคลดังกล่าว หรือคนใช้ที่มาจากต่างประเทศของบุคคลดังกล่าว

จะเห็นว่า เมื่อนางสาวมะชินไม่มีข้อเท็จจริงตามข้อยกเว้นตามมาตรา ๘ การเกิดในประเทศไทยจึงทำให้นางสาวมะชิน แซ่กวยมีสัญชาติไทย และสัญชาตินี้จึงเป็นสัญชาติไทยโดยหลักดินแดน และเป็นสัญชาติโดยการเกิดโดยอัตโนมัติ กล่าวคือ ไม่ต้องร้องขอต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ดังนั้น เมื่อมีสัญชาติไทย ฝ่ายปกครองจึงมีหน้าที่จดแจ้งในทะเบียนราษฎรว่า นางสาวมะชินมีสัญชาติไทย โดยผลอัตโนมัติของกฎหมาย นางสาวมะชินจึงมีสิทธิที่จะร้องขอให้ทางราชการลงรายการในช่องสัญชาติในทะเบียนบ้านในสถานะของคนสัญชาติไทยได้

แต่อย่างไรก็ตาม ในวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๕ ซึ่งเป็นวันที่ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๓๓๗ มีผลใช้บังคับ ก็ได้เกิดคำถามขึ้นว่านางสาวมะชิน แซ่กวยเสียสัญชาติไทยโดยประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๓๓๗ หรือไม่

ข้อ ๑ แห่งปว.๓๓๗ มีผลถอนสัญชาติไทยของผู้เกิดในประเทศไทยก่อนวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๕ ถ้ามีข้อเท็จจริงครบองค์ประกอบ ๓ ประการตามข้อกำหนดของข้อ ๑ แห่งปว.๓๓๗ กล่าวคือ

- (๑.) เกิดในประเทศไทย
- (๒.) ในขณะที่เกิด บิดาที่ชอบด้วยกฎหมายเป็นต่างด้าว หรือในกรณีที่ไม่มีบิดาที่ชอบด้วยกฎหมาย มารดาเป็นต่างด้าว
- (๓.) ในขณะที่เกิด บิดาต่างด้าวที่ชอบด้วยกฎหมายเข้าเมืองไทยแบบไม่ถาวร หรือในกรณีที่ไม่มีบิดาที่ชอบด้วยกฎหมาย มารดาต่างด้าวเข้าเมืองไทยแบบไม่ถาวร

โดยอาศัยหลักกฎหมายดังกล่าว จะเห็นว่า แม้จะปรากฏว่า นางสาวมะจีนเกิดในประเทศไทยในวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๕ แต่การจะตกอยู่ภายใต้ ปว.๓๓๗ นั้น จะต้องปรากฏอีกว่า ในขณะที่นางสาวมะจีนเกิด บิดาและมารดาเป็นต่างด้าวซึ่งเข้าเมืองแบบไม่ถาวร

กรณีจึงต้องย้อนกลับมาตรวจสอบพิสูจน์ความเป็นไทยของบิดาและมารดาของนางสาวมะจีนในขณะที่นางสาวมะจีนเกิด

เมื่อข้อเท็จจริงปรากฏว่า บิดาและมารดาของนางสาวมะจีน แซ่กวยเป็นชาวเขาที่เกิดในประเทศไทยในราว พ.ศ.๒๔๗๐ ดังนั้น กฎหมายสัญชาติไทยในกรณีที่บิดาหรือมารดาของนางสาว มะจีน แซ่กวยเกิด ก็คือ พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ.๒๔๕๖ ซึ่งยอมรับให้บุคคลมีสัญชาติไทยโดยการเกิดโดยผลของกฎหมายภายใต้ข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้

- (๑.) มีบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายที่มีสัญชาติไทย^{๑๐๘}
- (๒.) มีมารดาไทยแต่ไม่ปรากฏตัวบิดา^{๑๐๙}
- (๓.) เกิดในประเทศไทย^{๑๑๐}

แม้ข้อเท็จจริงปรากฏเพียงว่า นายสะแม แซ่กวยและนางกาแม แซ่กวยเกิดในประเทศไทย แต่ก็เพียงพอที่จะชี้ว่า นายสะแม แซ่กวยและนางกาแม แซ่กวยมี สัญชาติไทยโดยหลักดินแดนโดยเกิด

^{๑๐๘} มาตรา ๓(๑) แห่ง พ.ร.บ. สัญชาติ พ.ศ.๒๔๕๖

^{๑๐๙} มาตรา ๓(๒) แห่ง พ.ร.บ. สัญชาติ พ.ศ.๒๔๕๖

^{๑๑๐} มาตรา ๓(๓) แห่ง พ.ร.บ. สัญชาติ พ.ศ.๒๔๕๖

เมื่อได้คำตอบว่า บิดาและมารดาของนางสาวมะจีน แซ่กวยมีสัญชาติไทยโดยการเกิด ก็จะยืนยันได้เพียงว่า บุคคลดังกล่าวย่อมเป็นได้ตั้งแต่เกิด แต่ก็มีปัญหาต่อไปที่จะต้องพิจารณาว่า ในวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๕ บิดาและมารดาของนางสาวมะจีน แซ่กวยเสียสัญชาติไทยโดยประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๓๓๗ หรือไม่

เมื่อข้อเท็จจริงปรากฏเพียงว่า นายสะแม แซ่กวยและนางกาแม แซ่กวยเกิดในประเทศไทยในราว พ.ศ.๒๔๗๐ จึงหมายความว่า บุคคลทั้งสองเกิดก่อนวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๕ อันเป็นวันที่ ปว.๓๓๗ มีผล และเมื่อฟังไม่ได้ว่า บรรพบุรุษของนายสะแม แซ่กวยและนางกาแม แซ่กวยมิใช่ผู้เกิดในประเทศไทย แต่เร่ร่อนอยู่ตามแนวชายแดน จึงสรุปได้ว่า บุคคลที่เป็นบิดาหรือมารดาของบุคคลทั้งสองจึงไม่มีสถานะเป็น "ผู้ซึ่งได้รับอนุญาตให้เข้าเมืองแบบถาวร" ดังนั้น นายสะแม แซ่กวยและนางกาแม แซ่กวยจึงตกอยู่ภายใต้ข้อ กำหนดของข้อ ๑ แห่งปว.๓๓๗ อันทำให้เสียสัญชาติไทยเมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๕

จึงต้องย้อนมาพิจารณาอีกครั้งว่า นางสาวมะจีนตกอยู่ภายใต้ ปว.๓๓๗ หรือไม่

การที่บิดาและมารดาของนางสาวมะจีนมีสัญชาติไทยในขณะที่นางสาวมะจีนเกิดก็เป็นเรื่องชี้ว่า นางสาวมะจีนจึงมิใช่บุตรของ "บิดาที่ชอบด้วยกฎหมายเป็นต่างด้าว หรือมารดาเป็นต่างด้าวในกรณีที่ไม่มีบิดาที่ชอบด้วยกฎหมาย" และเมื่อนางสาวมะจีนมิใช่บุตรของบิดาหรือมารดาต่างด้าว จึงไม่ต้องมาพิจารณาว่า บิดาหรือมารดาต่างด้าวนั้นเข้าเมืองไทยในลักษณะถาวรหรือไม่ เพราะนางสาวมะจีนย่อมขาดข้อเท็จจริงตามข้อกำหนดของ ปว.๓๓๗ แล้ว

เมื่อนางสาวมะจีนไม่ตกอยู่ภายใต้ ปว.๓๓๗ จึงยังมีสัญชาติไทยโดยหลักดินแดน

การที่บิดาและมารดาเสียสัญชาติไทยภายหลังการเกิดของนางสาวมะจีนไม่ทำให้นางสาวมะจีนเสียสัญชาติไทยตามไปด้วยเพราะการเสียสัญชาติไทยเป็นเรื่องเฉพาะตัวเว้นแต่กฎหมายจะ กำหนดเป็นอย่างอื่น และ ปว.๓๓๗ ก็ได้กำหนดเป็นอย่างอื่น นางสาวมะจีนจึงไม่ตกอยู่ภายใต้ ปว.๓๓๗ อันทำให้ถูกถอนสัญชาติไทยในวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๕

จะเห็นว่า กรณีครอบครัวของมะจีนเป็นกรณีตัวอย่างที่ดีสำหรับสิ่งที่เกิดแก่ชาวเขาเป็นสิ่งที่แน่นอนว่า การไม่มีหลักฐานการเกิดที่เป็นเอกสารมหาชน เช่น ใบสูติบัตร หรือทะเบียนบ้าน จะทำให้การพิสูจน์ความเป็นไทยทำได้ยาก แต่ก็อาจใช้การพิสูจน์โดยพยานบุคคลซึ่งก็เป็นที่ยอมรับโดยทางปฏิบัติของฝ่ายบริหารไทย

คำถามต่อไปก็คือ จะเป็นสิ่งที่ชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ ที่ฝ่ายปกครองยังจะเอาข้อ ๒ แห่งระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา พ.ศ.๒๕๑๗ มาใช้ต่อนางสาวมะจีนอีกด้วย กล่าวคือ ฝ่ายปกครองจะยอมรับว่า ลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านแก่นางสาวมะจีนก็ต่อเมื่อนางสาวมะจีนพิสูจน์ว่า มีคุณสมบัติและเงื่อนไขอีก ๗ ประการซึ่งไม่อยู่ในข้อกำหนดของการได้สัญชาติโดยหลักดินแดนตามข้อกำหนดของ พ.ร.บ. สัญชาติเลข กล่าวคือ

- (๑.) บรรลุนิติภาวะแล้ว
- (๒.) มีถิ่นที่อยู่ถาวรเป็นหลักแหล่งต่อเนื่องกันมาไม่น้อยกว่า ๕ ปี
- (๓.) ไม่เคยกระทำความผิดต่อความมั่นคงของประเทศ ยกเว้นชาวเขาที่กระทำความผิด แต่ทางราชการให้อภัยในฐานะเป็นชาวเขากลับใจ
- (๔.) เป็นผู้ไม่เคยถูกจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดในครั้งหนึ่งครั้งใด ไม่ว่าคดีใดตั้งแต่ ๕ ปีขึ้นไป
- (๕.) ไม่เป็นผู้มีพฤติกรรมในทางการเมืองที่เป็นปฏิปักษ์ต่อประเทศไทย หรือ ผักใฝ่ในลัทธิการเมืองที่เป็นปฏิปักษ์ต่อระบบการปกครองประเทศไทย
- (๖.) ไม่เป็นผู้มีอาชีพที่ขัดหรือเป็นภัยต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมและประเทศชาติ
- (๗.) เป็นผู้ทำมาหาเลี้ยงชีพหรือมีทรัพย์สินหรือหลักทรัพย์พอสมควร

ในกรณีที่จะตอบว่า ระเบียบฉบับ พ.ศ.๒๕๑๗ อาจมีข้อกำหนดที่มากกว่าข้อกำหนดตาม พ.ร.บ.สัญชาติ นางสาวมะจีนซึ่งมีสัญชาติไทยโดยหลักดินแดนโดยการเกิดก็จะไม่ได้รับการรับรองสิทธิจากฝ่ายปกครองในสถานะของคนสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านหากขาดข้อเท็จจริงข้อใดข้อหนึ่งตามข้อ ๒ แห่งระเบียบฉบับ พ.ศ. ๒๕๑๗ จะเห็นว่า ผลที่สรุปได้จากคำตอบดังกล่าวจึงวิปริตยิ่งนัก แต่อย่างไรก็ตาม อาจยืนยันได้ว่า ศาลฎีกาไทยยืนยันเสมอว่า คำสั่งของฝ่ายปกครองไม่อาจขัดแย้งหรือสร้างเงื่อนไขแก่เอกชนมากไปกว่าที่กำหนดในกฎหมายของรัฐบาล^{๑๑๑} ในทางกลับกันบุคคลที่มีคุณสมบัติและเงื่อนไขครบตามข้อ ๒ แห่ง ระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา พ.ศ.๒๕๑๗ แต่ไม่มีข้อเท็จจริงครบตามข้อกำหนดของ พ.ร.บ.สัญชาติ บุคคลดังกล่าวก็ไม่อาจร้องขอให้พิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านได้เลย

^{๑๑๑} ฎ.๗๒๐/๒๕๐๕

เป็นที่น่าเสียดายว่า แม้ในกรณีที่มีการก่อตั้งศาลปกครองแล้วในประเทศไทย ศาลนี้ก็จะไม่มีโอกาสมีคำชี้ขาดเกี่ยวกับการจัดกันระหว่างระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา พ.ศ.๒๕๑๗ และ พ.ร.บ.สัญชาติ ทั้งนี้เพราะระเบียบดังกล่าวถูกยกเลิกแล้วโดย ระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา พ.ศ.๒๕๓๕

๑๐.๒. ระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา พ.ศ.๒๕๓๕ ซึ่งถูกแก้ไขและเพิ่มเติม โดย ระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕

เนื่องจากมาตรา ๓ แห่ง พ.ร.บ.การทะเบียนราษฎร พ.ศ.๒๕๓๔ ซึ่งมีผลในวันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ.๒๕๓๕ ได้ยกเลิก พ.ร.บ.การทะเบียนราษฎร พ.ศ.๒๔๘๘ อันมีผลเป็นการยกเลิกระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา พ.ศ.๒๕๑๗ ซึ่งออกโดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๐ แห่ง พ.ร.บ.การทะเบียนราษฎร พ.ศ.๒๔๘๘ อีกด้วย ดังนั้น ในวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๓๕ จึงได้มีการประกาศใช้ระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา พ.ศ.๒๕๓๕ โดยผู้อำนวยการการทะเบียนกลาง^{๑๒} ทั้งนี้โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๘(๑) วรรค สอง แห่ง พ.ร.บ.การทะเบียนราษฎร พ.ศ.๒๕๓๔

ระเบียบฉบับนี้มีลักษณะที่แตกต่างไปจากระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการพิจารณาลงสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขา พ.ศ.๒๕๑๗ หลายประการ กล่าวคือ

ในประการแรก ระเบียบฉบับ พ.ศ.๒๕๑๗ เป็นระเบียบที่ออกโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ในขณะที่ระเบียบฉบับ พ.ศ.๒๕๓๕ เป็นระเบียบที่ออกในระดับสำนักงานในสังกัดของกรมการปกครองเท่านั้น

ในประการที่สอง ถ้อยคำในระเบียบฉบับ พ.ศ.๒๕๑๗ มุ่งใช้กับชาวเขาโดยรวม แต่ถ้อยคำในระเบียบฉบับ พ.ศ.๒๕๓๕ มีความชัดเจนมากกว่าที่จะจำกัดขอบเขตของเรื่องเพียงสำหรับชาวเขาที่เป็น "ชาวไทยภูเขา" เท่านั้น ซึ่งข้อ ๔ แห่งระเบียบฯ ได้อธิบายคำนี้ว่า "บุคคล

^{๑๒} หนังสือกรมการปกครอง ที่ มท.๐๓๒๒/ว.๑๔๕๐ ลงวันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๓๕ เรื่อง ระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา พ.ศ.๒๕๓๕

ดั้งเดิมซึ่งเป็นชาวเขาที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่สูงซึ่งเป็นป่าเขาในประเทศไทย มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เชื้อชาติ ภาษา ความเชื่อ ตลอดจนวิถีทางการดำเนินชีวิตแตกต่างไปจากชาวไทยพื้นราบ ได้แก่ แม้ว เย้า มูเซอ ลีซอ อีก้อ กะเหรี่ยง ลัวะ ถิ่น ขมุ และกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีลักษณะเช่นเดียวกับชาวเขาซึ่งผู้ถ่วงการกลางกำหนด" จะเห็นว่า ชาวไทยภูเขาจะต้องเป็น "บุคคลดั้งเดิมซึ่งเป็นชาวเขาดั้งถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่สูงซึ่งเป็นป่าเขาในประเทศไทย" เท่านั้น ชาวเขาที่เพิ่งอพยพเข้ามาจึงมาใช้สิทธิลงสัญชาติไม่ได้เลย

ในประการที่สาม คำว่า "ลงสัญชาติไทย" ระเบียบฉบับ พ.ศ.๒๕๑๗ อาจนำไปสู่ความเข้าใจผิดว่า เป็นเรื่องของการให้สัญชาติ แต่ถ้อยคำในระเบียบฉบับ พ.ศ.๒๕๓๕ มีความชัดเจนมากกว่าที่จะระบุเลยว่า ระเบียบนี้เป็นเพียงเรื่องของ "การลงรายการสัญชาติไทย" เท่านั้น ปัญหาว่า ชาวไทยภูเขาจะมีสัญชาติไทยหรือไม่ ข้อมขึ้นอยู่กับกฎหมายไทยว่าด้วยสัญชาติ แต่ในกรณีที่ข้อเท็จจริงที่ใช้กำหนดความเป็นผู้มีสัญชาติไทยคลุมเครือเท่านั้น จึงจะต้องมาพิจารณาการลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านภายใต้ระเบียบปฏิบัตินี้

ในประการที่สี่ ในขณะที่ระเบียบฉบับ พ.ศ.๒๕๑๗ ไม่ได้กำหนดพื้นที่ใช้บังคับตัวระเบียบ แต่ระเบียบฉบับ พ.ศ.๒๕๓๕ ระบุเขตพื้นที่จังหวัดซึ่งระเบียบนี้มีผลใช้บังคับเอาไว้ชัดเจน กล่าวคือ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง พะเยา ตาก สุโขทัย น่าน กำแพงเพชร แพร่ พิจิตร โลก เพชรบูรณ์ เลย อุทัยธานี กาญจนบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ และจังหวัดที่ผู้ถ่วงการทะเบียนกลางกำหนดเพิ่มเติมภายหลัง

ปรากฏมีปัญหาหลายประการในการบังคับการตามระเบียบฉบับ พ.ศ.๒๕๓๕ นี้ กล่าวคือ

ในประการแรก ปรากฏว่า ระเบียบฯ ดังกล่าวมีข้อความที่ทำให้ผู้ปฏิบัติงานและบุคคลทั่วไปเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับวิธีการตรวจสอบคุณสมบัติบางประการของชาวไทยภูเขา ดังปรากฏมีการสั่งการหลายครั้งเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว^{๑๓} แต่ปัญหาในทางปฏิบัติก็ยังคงมีอยู่อีก จึงมีการเรียกร้องให้มีการปรับปรุงขั้นตอนปฏิบัติงานภายใต้ระเบียบนี้

^{๑๓} ข้อ ๓ แห่ง ระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาการลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา พ.ศ.๒๕๓๕

^{๑๔} หนังสือกรมการปกครอง ที่ มท.๐๓๒๒/ว.๑๘๖๔ ลงวันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๓๕ เรื่อง แนวทางปฏิบัติตามระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาการลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา พ.ศ.๒๕๓๕, หนังสือกรมการปกครอง ที่ มท.๐๓๒๒/ว.๖๓ ลงวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ.๒๕๓๖ เรื่อง แนวทางปฏิบัติตามระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาการลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา

ในประการที่สอง ปรากฏมีข้อสงสัยมากขึ้นว่า การปฏิบัติการตามระเบียบฯ อาจจะขัดต่อ พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ.๒๕๐๘ ซึ่งถูกแก้ไขและเพิ่มเติมโดย พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ ดังจะเห็นว่า ข้อ ๖ แห่งระเบียบฉบับ พ.ศ.๒๕๓๕ ดังเดิม ยังมีข้อกำหนดในลักษณะเดียวกับข้อ ๒ แห่งระเบียบฉบับ พ.ศ.๒๕๑๗ อันเป็นการเพิ่มข้อเท็จจริงหลายประการในฐานะของ "คุณสมบัติและเงื่อนไขในการร้องขอลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านมากไปกว่าข้อกำหนดของกฎหมายที่ออกโดยรัฐสภา

ความพยายามของกระทรวงมหาดไทยที่จะแก้ปัญหาดังสองประการนี้ปรากฏในระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาขอลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ ลงวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๓๕^{๑๕} ขอให้สังเกตว่า ข้อ ๖(๑) แห่ง ระเบียบฉบับ พ.ศ.๒๕๓๕ ซึ่งถูกแก้ไขโดยระเบียบฉบับ พ.ศ.๒๕๓๕ กำหนดว่า ชาวไทยภูเขาที่จะได้รับการพิจารณาขอลงรายการสัญชาติไทยและเพิ่มชื่อเข้าในทะเบียนบ้านจะต้อง "เกิดในประเทศไทยและมีคุณสมบัติไม่ขัดกับการได้สัญชาติไทยตามพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ.๒๕๐๘ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕" แต่อย่างไรก็ตาม ระเบียบแก้ไขใหม่ก็ยังกำหนดข้อเท็จจริงใดเป็นคุณสมบัติและเงื่อนไขที่จะรับลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านมากไปกว่าบทบัญญัติว่าด้วยการได้สัญชาติไทยโดยหลักดินแดนภายใต้ พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ. ๒๕๐๘ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ ดังนั้น คำถามที่ว่า ฝ่ายปกครองจะกำหนดคุณสมบัติและเงื่อนไขในลักษณะดังกล่าวได้หรือไม่ จึงยังเป็นคำถามที่รอคำตอบจากคณะกรรมการกฤษฎีกา หรือศาลฎีกา หรือศาลปกครองหากมีการตั้งในที่สุด

ภายใต้ระเบียบฉบับนี้ ได้มีการลงรายการสัญชาติไทยแก่ชาวเขาตั้งแต่ ๒๕๓๖ จนถึง ๒๕๔๑ รวมเป็นจำนวน ๒๑,๕๑๒ คน^{๑๖}

ขอให้สังเกตว่า ปรากฏมีระเบียบที่เฉพาะเจาะจงในการพิจารณาขอลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวเขาเท่านั้น ยังไม่ปรากฏมีระเบียบในลักษณะนี้สำหรับชนกลุ่มน้อยอื่น เหตุผลก็น่าจะ

เขา พ.ศ.๒๕๓๕, หนังสือกรมการปกครอง ที่ มท.๐๓๑๐.๑/ว.๓๕ ลงวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ.๒๕๓๗ เรื่อง แนวทางปฏิบัติการตามระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาขอลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา พ.ศ.๒๕๓๕

^{๑๕} หนังสือกรมการปกครอง ที่ มท.๐๓๑๐.๑/๔๐๔๔๘ ลงวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๓๕ เรื่อง ระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาขอลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

^{๑๖} ข้อมูลจากฝ่ายการทะเบียนชนกลุ่มน้อย ส่วนการทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง

เป็นเพราะชาวเขาโดยส่วนใหญ่จะมีที่มาจากพื้นที่สูงในประเทศไทยเอง ในขณะที่ชนกลุ่มน้อยอื่นที่มีที่มาจากต่างประเทศอย่างแน่นอน จึงเป็นธรรมดาที่จะพบว่า ยังมีชนกลุ่มน้อยอีกมากมายเหลือเกินที่ไม่มีสัญชาติไทยแม้จะมีความสัมพันธ์กับประเทศไทยอย่างแนบแน่น

(๑๑.) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเจ้าของดินแดนและชนกลุ่มน้อยที่ไม่มีสัญชาติไทย

ในกรณีที่ชนกลุ่มน้อยนั้นไม่มีข้อเท็จจริงที่อาจนำไปสู่การได้สัญชาติไทย ก็ยังปรากฏความสัมพันธ์ในทางข้อเท็จจริงระหว่างรัฐเจ้าของดินแดนและชนกลุ่มน้อยอยู่ดี เพราะการเป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยหมายถึงการที่ชนกลุ่มนี้ได้รวมกลุ่มกันในประเทศไทย บุคคลในลักษณะนี้มีเจตนาชัดเจนที่จะอาศัยอยู่ในประเทศ พวกเขามีเจตนาที่จะเป็น “ประชาชนของประเทศไทย” ปัญหาก็คือ รัฐเจ้าของดินแดนจะยอมรับรองเจตนาของชนกลุ่มนี้ให้เป็นผลสำเร็จหรือไม่

ในทางวิชานิติศาสตร์ กฎหมายของรัฐสมัยใหม่จะกำหนดข้อเท็จจริงในลักษณะนี้ออกเป็น ๒ บัญ กล่าวคือ

หากพิจารณาความเป็นไปได้ที่บุคคลจะมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศไทยตามกฎหมายเอกชน¹¹⁷ กฎหมายแพ่งไทยก็จะมิมีบทบัญญัติในลักษณะเดียวกันกับกฎหมายของนานารัฐ กล่าวคือ กำหนดว่า “ภูมิลำเนาของบุคคลธรรมดา ได้แก่ ถิ่นอันบุคคลนั้นมีสถานที่อยู่เป็นแห่งสำคัญ”¹¹⁸ ดังนั้น ชนกลุ่มน้อยจึงอาจมีภูมิลำเนาตามกฎหมายเอกชนอยู่ในประเทศไทยหากปรากฏข้อเท็จจริงว่า “สถานที่อยู่เป็นแห่งสำคัญ” อยู่ในประเทศไทย ทั้งนี้โดยไม่คำนึงว่า บุคคลนั้นจะมีสัญชาติไทยหรือไม่ บุคคลนั้นเป็นคนต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตให้เข้าเมืองตามกฎหมายหรือไม่

แต่หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเจ้าของดินแดนและเอกชนตามกฎหมายมหาชน¹¹⁹ กฎหมายมหาชนไทยก็จะมิมีบทบัญญัติในลักษณะเดียวกันกับกฎหมายของนานารัฐ กล่าวคือ กำหนดให้เป็นไปตามกฎหมายมหาชนของรัฐคู่กรณีในนิติสัมพันธ์ตามกฎหมายปกครองนั้นๆ ดังนั้น ในการพิจารณาสิทธิ หน้าที่ และความสามารถตามกฎหมายมหาชนของชนกลุ่มน้อยนั้น อันได้แก่ สิทธิในการเข้าเมืองและอาศัยอยู่ในประเทศไทยของคนต่างด้าวย่อมตกอยู่ภายใต้กฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมืองซึ่งเริ่มมีการกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษรมาตั้งแต่วันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ กล่าว

¹¹⁷ กล่าวคือ ในแง่ของนิติสัมพันธ์ในทางบุคคล หนี้ ทรัพย์สิน ครอบครัว หรือมรดก หรือกล่าวโดยสรุปก็คือ ในส่วนที่เกี่ยวกับการกำหนดสิทธิ หน้าที่ และความสามารถในนิติสัมพันธ์ระหว่างเอกชนด้วยกัน

¹¹⁸ มาตรา ๑๖ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

¹¹⁹ กล่าวคือ ในแง่ของนิติสัมพันธ์ในทางปกครอง หรือกล่าวโดยสรุปก็คือ ในส่วนที่เกี่ยวกับการกำหนดสิทธิ หน้าที่ และความสามารถในนิติสัมพันธ์ตามกฎหมายมหาชนระหว่างรัฐกับเอกชน

คือ พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๔๗๐¹²⁰ และต่อมาคือ พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๔๘๐¹²¹ พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๔๙๓¹²² และในปัจจุบัน กฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมืองที่มีผลบังคับ ก็คือ พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ. ๒๕๖๒¹²³ ดังนั้น การจะมีภูมิลำเนาหรือ "ถิ่นที่อยู่อันเป็นแหล่งสำคัญ" ในประเทศไทยของชนกลุ่มน้อยโดยความยินยอมของรัฐย่อมเป็นไปภายใต้กฎหมายดังกล่าว กล่าวคือ บทบัญญัติมาตรา ๔๑ วรรค ๑ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๕๖๒ ซึ่งกำหนดว่า “คนต่างด้าวจะเข้ามามีถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักรมิได้ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการและด้วยความเห็นชอบของรัฐมนตรี ทั้งนี้ ภายในจำนวนที่รัฐมนตรีประกาศตามมาตรา ๔๐¹²⁴ และได้รับใบสำคัญถิ่นที่อยู่ตามมาตรา ๔๗¹²⁵ แล้ว” ดังนั้น ชนกลุ่มน้อยจะมีสิทธิที่ตั้งรกรากในประเทศไทยได้¹²⁶ ก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการพิจารณาคนเข้าเมืองและด้วยความเห็นชอบของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ซึ่งกฎหมายนี้ให้เป็นผู้แทนในการแสดงเจตนาของรัฐในการยินยอมให้คนต่างด้าวที่เข้าเมืองมามีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทย

โดยปรากฏการณ์จริง จึงเป็นไปได้ที่ชนกลุ่มน้อยหนึ่งจะอาศัยอยู่ในประเทศไทยมานานจนถือได้ตามกฎหมายแพ่งว่า ถิ่นอันบุคคลนั้นมีสถานที่อยู่เป็นแห่งสำคัญอยู่ในประเทศไทย กล่าวคือ มีภูมิลำเนาตามกฎหมายเอกชนอยู่ในประเทศไทย แต่เนื่องจากชนกลุ่มน้อยดังกล่าวไม่เคยได้รับอนุญาตตามกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมืองให้อยู่ในประเทศไทย จึงไม่อาจถือว่า บุคคลดังกล่าวมีภูมิลำเนาตามกฎหมายมหาชนในประเทศไทย กรณีที่เกิดขึ้นจึงเป็นสิ่งที่ซับซ้อนยิ่ง กล่าวคือกฎหมายแพ่งยอมรับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเจ้าของดินแดนและชนกลุ่มน้อยในขณะที่กฎหมายปกครองไม่

¹²⁰ ใน:ราชกิจจานุเบกษา พ.ศ.๒๔๗๐ หน้า ๗๕

¹²¹ ใน:ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๔ ตอนที่ ๓๓ หน้า ๑๑๐๑ ลงวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ.๒๔๘๐

¹²² พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๔๙๓, ใน:ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๑ ตอนที่ ๖๗ หน้า ๑๒๐๓ ลงวันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๙๓

¹²³ ใน:ราชกิจจานุเบกษา (ฉบับพิเศษ) เล่ม ๙๖ ตอนที่ ๒๔ หน้า ๔๕ ลงวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ.๒๕๖๒

¹²⁴ มาตรานี้บัญญัติว่า

“ภายใต้บังคับมาตรา ๔๒ มาตรา ๔๓ และมาตรา ๕๑ ให้รัฐมนตรีโดยโดยอนุมัติคณะรัฐมนตรีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดจำนวนคนต่างด้าว ซึ่งจะมีถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักรเป็นรายปี แต่มิให้เกินประเทศละ ๑๐๐ คน ต่อปี และสำหรับคนไร้สัญชาติมิให้เกิน ๕๐ คนต่อปี

เพื่อประโยชน์แห่งการกำหนดจำนวนคนต่างด้าว บรรดาอาณานิคมของประเทศหนึ่งรวมกันหรือแต่ละอาณานิคมซึ่งมีการปกครองตนเอง ให้ถือเป็นประเทศหนึ่ง”

¹²⁵ มาตรานี้บัญญัติว่า “คนต่างด้าวซึ่งได้รับอนุญาตให้มีถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักรจะต้องขอรับใบสำคัญถิ่นที่อยู่จากอธิบดี หรือพนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งอธิบดีมอบหมายไว้เป็นหลักฐานภายในเวลา ๓๐ วัน นับแต่วันที่ได้รับแจ้งจากพนักงานเจ้าหน้าที่เป็นลายลักษณ์อักษร”

¹²⁶ กล่าวโดยภาษาของ พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๕๖๒ ก็คือ ถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักร

ยอมรับความสัมพันธ์ดังกล่าว เหตุผลที่อธิบายได้ในวิชานิติศาสตร์ก็คือ ภูมิลำเนาตามกฎหมายเอกชนเป็นเรื่องที่ว่าตามข้อเท็จจริงในขณะที่ภูมิลำเนาตามกฎหมายมหาชนเป็นเรื่องในทางการเมืองซึ่งเป็นไปตามนโยบายแห่งรัฐเจ้าของดินแดน ผลของก็คือ ชนกลุ่มน้อยที่ไม่ได้รับอนุญาตให้อาศัยอยู่ในประเทศไทยนี้จึงมีสิทธิทุกประการตามกฎหมายเอกชน อาทิ สิทธิในทางบุคคล สิทธิในทางทรัพย์สิน หรือสิทธิในการก่อตั้งครอบครัว แต่ในกรณีที่เป็นสิทธิตามกฎหมายมหาชนนั้น ชนกลุ่มน้อยที่ไม่ได้รับอนุญาตให้อาศัยอยู่ในประเทศไทยนี้ไม่อ้างสิทธิใดๆ เลยตามกฎหมายนี้ต่อรัฐ การที่ชนดังกล่าวจะได้สิทธิดังกล่าวหรือไม่ จึงเป็นไปตามอำเภอใจของฝ่ายปกครองและกฎหมายที่ให้อำนาจฝ่ายปกครองนั้น จะเห็นว่า โดยหลักนี้เองที่เราพบว่า ฝ่ายปกครองเห็นว่า คนต่างด้าวบางกลุ่มมีสถานะเป็นคนเข้าเมืองในลักษณะที่ผิดกฎหมาย แต่ฝ่ายปกครองนั้นก็ผ่อนผันให้ชนกลุ่มนี้อาศัยอยู่ในประเทศไทยได้และทำงานในประเทศไทยได้¹²⁷

ดังนั้น จึงสรุปในขั้นตอนนี้ได้ว่า แม้ชนกลุ่มน้อยนั้นจะไม่มีสัญชาติไทย ชนกลุ่มน้อยนั้นก็อาจมีความสัมพันธ์กับประเทศไทยได้หากว่ามีภูมิลำเนาประเภทใดประเภทหนึ่งในประเทศไทย เนื่องจากความสัมพันธ์ในทางภูมิลำเนาตามกฎหมายเอกชนย่อมเป็นไปตามข้อเท็จจริงของบุคคลนั้น การพิสูจน์ว่า ความสัมพันธ์นี้มีอยู่จริงหรือไม่ เป็นสิ่งที่บุคคลนั้นจะต้องพิสูจน์ให้ครบตามข้อเท็จจริงที่มาตรา ๓๗ - ๔๗ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดเท่านั้น¹²⁸ แต่ในกรณีที่กล่าวอ้างความมีอยู่ของความสัมพันธ์ในทางภูมิลำเนาตามกฎหมายมหาชนระหว่างบุคคลและประเทศไทย บุคคลนั้นก็จะต้องพิสูจน์ว่า ตนได้รับอนุญาตจากประเทศไทยซึ่งเป็นรัฐเจ้าของดินแดนให้อาศัยอยู่ในประเทศไทยแล้ว โดยข้อกำหนดของกฎหมายไทยว่าด้วยการเข้าเมืองไทยของคนต่างด้าว¹²⁹ จึงอาจจำแนกปัญหาสถานการณ์ทางกฎหมายของคนต่างด้าวในประเทศไทยได้ในหลายลักษณะ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับธรรมชาติของคนต่างด้าวนั้น และแนวนโยบายที่รัฐมีต่อคนต่างด้าวนั้น

¹²⁷ โปรดดู อาทิ มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ และเมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๓๘ และพันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, การเข้ามาในประเทศไทยของคนต่างด้าวเพื่อทำงาน: ข้อสำรวจกฎหมายปัญหา และทางเลือกนโยบาย, รายงานผลวิจัยในชุดโครงการวิจัยเรื่องทางเลือกนโยบายการนำเข้าแรงงานข้ามชาติของประเทศไทย : การศึกษาข้อเท็จจริงจากกลุ่มผลประโยชน์ ข้อสำรวจกฎหมาย และการวิเคราะห์ระบบการจัดการของรัฐ, สนับสนุนโดย สกว., ๒๕๔๐, หน้า ๖๒-๘๕.

¹²⁸ พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล, เล่ม ๑ การจัดสรรเอกชนระหว่างประเทศ, สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๓๘, หน้า ๓๕๐ - ๓๕๕

¹²⁹ เช่นเดียวกัน, หน้า ๓๘๖ - ๓๘๕

(๑๒.) ภูมิลำเนาในฐานะเครื่องกำหนดสถานภาพในทางกฎหมายของชนกลุ่มน้อยในรัฐเจ้าของดินแดน

ในยุคปัจจุบันที่การย้ายถิ่นข้ามชาติของบุคคลกลายเป็นเรื่องปกติประจำวัน บุคคลที่มีสัญชาติของรัฐหนึ่งอาจไม่มีบ้านอยู่ในรัฐที่มีตนมีสัญชาติ โดยข้อเท็จจริงในลักษณะนี้ รัฐที่คนต่างด้าวมีความสัมพันธ์ที่แท้จริงจึงมิใช่รัฐเจ้าของสัญชาติ แต่เป็นรัฐเจ้าของดินแดนที่ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในลักษณะถาวร ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ในวิชานิติศาสตร์ ภูมิลำเนาของบุคคลอาจเป็นไปตามกฎหมายเอกชนและกฎหมายมหาชน แต่ที่จะต้องพิจารณา ณ ที่นี้ ก็คือ ภูมิลำเนาตามกฎหมายมหาชนเท่านั้น เพราะการได้รับภูมิลำเนาในที่นี้ที่นำมาซึ่งสิทธิแก่ชนกลุ่มน้อยที่จะอยู่อาศัยอย่างถาวรในประเทศที่ตนปรารถนาจะอาศัยอยู่

โดยความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในประเทศไทย จึงอาจจะจำแนกชนกลุ่มน้อยโดยภูมิลำเนาตามกฎหมายมหาชนได้ ๒ ประเภท กล่าวคือ ชนกลุ่มน้อยที่ได้รับอนุญาตให้มีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทย ประเภทหนึ่ง และชนกลุ่มน้อยที่ไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าเมืองโดยชอบด้วยกฎหมายแต่ผ่อนผันให้อาศัยอยู่ในประเทศไทยในลักษณะชั่วคราว อีกประเภทหนึ่ง

(๑๓.) สิทธิของชนกลุ่มน้อยที่จะอยู่ในประเทศไทยในลักษณะถาวร

เมื่อชนกลุ่มน้อยไม่มีสัญชาติไทย พวกเขาจักจะมีสิทธิได้เสมอเท่าคนต่างด้าวเท่านั้น และเมื่อชนกลุ่มน้อยเป็นคนต่างด้าวที่มีเพียงถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทย พวกเขาเหล่านี้จักจะมีสิทธิเสมอคนต่างด้าวโดยทั่วไปที่มีสถานภาพเช่นนี้ การมีถิ่นที่อยู่ถาวรทำให้ไม่มีหน้าที่ที่จะต้องต่อ “วีซ่า” (Visa) เพื่อที่จะมีสิทธิอยู่ในประเทศไทย การขับไล่ออกไปจากประเทศไทยทำไม่ได้โดยง่าย การกระทำความผิดกล่าวของรัฐบาลจะต้องมีขั้นตอนทางกฎหมายที่ถูกต้อง การมีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทยจึงเป็นหลักประกันในทางกฎหมายที่มั่นคงสำหรับชนกลุ่มน้อยได้ในระดับหนึ่ง

๑๓.๑. คนต่างด้าวที่กฎหมายรับรองสิทธิที่จะร้องขออนุญาตมีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทย

ในขณะที่คนสัญชาติไทยย่อมมีสิทธิอยู่อาศัยในประเทศไทยอย่างไม่มีเงื่อนไขและข้อจำกัด แต่คนต่างด้าวจะมีสิทธิอาศัยอยู่ในประเทศไทยได้เท่าที่กฎหมายไทยซึ่งเป็นกฎหมายของรัฐเจ้าของดินแดนยอมรับรองสิทธิเท่านั้น โดยทั่วไป กฎหมายที่มีผลกำหนดสิทธิของคนต่างด้าวที่จะอยู่ในประเทศไทย ก็คือ กฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง ซึ่งประเทศไทยเริ่มมีกฎหมายนี้

ในรูปของกฎหมายลายลักษณ์อักษรมาตั้งแต่วันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๗๐¹³⁰ และประเทศไทยก็ได้มีกฎหมายลายลักษณ์อักษรในเรื่องนี้อีก ๓ ฉบับ¹³¹

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เราอาจสรุปได้ว่า คนต่างด้าวดังต่อไปนี้ไม่มีสิทธิที่จะอยู่อาศัยถาวรในประเทศไทย

ในประการแรก ก็คือ คนต่างด้าวที่เข้ามาในประเทศไทยก่อนวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๗๐ เหตุผลก็เพราะบุคคลดังกล่าวเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่ก่อนที่จะมีการกำหนดให้ต้องขออนุญาตเข้าเมืองและกำหนดระยะเวลาที่อนุญาตให้เข้าเมือง

ในประการที่สอง ก็คือ คนต่างด้าวที่เข้ามาในประเทศไทยหลังวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๗๐ และได้รับอนุญาตให้มีถิ่นที่อยู่ถาวรเข้ามาในประเทศไทย ซึ่งเหตุผลที่กฎหมายถือเป็นเหตุที่จะอนุญาตตามคำขอนั้นนั้นมีได้หลายสาเหตุ อาทิ มาตรา ๔๒ แห่ง พ.ร.บ. สัญชาติ พ.ศ.๒๕๒๒ ซึ่งมีผลในปัจจุบัน ระบุให้คำนี้ถึง "รายได้ สินทรัพย์ ความรู้ ความสามารถในด้านวิชาชีพ และฐานะในครอบครัวของคนต่างด้าวดังกล่าวกับบุคคลซึ่งมีสัญชาติไทย เกื้อหนุนใจเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติหรือเกื้อหนุนใจอื่นตามความเหมาะสม " หรือมาตรา ๔๓ แห่ง พ.ร.บ.เดียวกันรับรองให้ "คนต่างด้าวที่นำเงินตราต่างประเทศเข้ามาลงทุนในราชอาณาจักรเป็นจำนวนไม่น้อยกว่าสิบล้านบาท" มีสิทธิร้องขออนุญาตให้คนต่างด้าวผู้นั้นมีถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักรนอกเหนือจากจำนวนคนต่างด้าวที่รัฐมนตรีกำหนด ในปีหนึ่งๆ จะเกินร้อยละ ๕ ของ จำนวนดังกล่าวมิได้ แต่อย่างไรก็ตาม คนต่างด้าวที่จะใช้สิทธิร้องขออนุญาตมีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทยภายใต้เงื่อนไขนี้จะต้อง

ชนกลุ่มน้อยจะมีภูมิลำเนาในประเทศไทยตามกฎหมายมหาชนก็ต้องมีข้อเท็จจริงใดข้อเท็จจริงหนึ่งดังต่อไปนี้

ในประการแรก ชนกลุ่มน้อยนั้นเข้ามาในประเทศไทยก่อนที่จะมีการประกาศใช้ พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๔๗๐ กล่าวคือ ก่อนวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๗๐

ในประการที่สอง ชนกลุ่มน้อยนั้นเข้ามาในประเทศไทยหลังวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๗๐ แต่ได้รับอนุญาตให้มีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทยโดยอาศัยอำนาจตาม

¹³⁰ เพราะมาตรา ๒ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๔๗๐ ซึ่งเป็นกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมืองฉบับแรกของประเทศไทย กำหนดให้พระราชบัญญัตินี้เองมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ดังกล่าว

¹³¹ กล่าวคือ พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๔๘๐ พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๔๘๐ พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๔๘๓ และ พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๕๒๒

กฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง จึงต้องพิจารณาต่อไปว่า ภายใต้กฎหมายดังกล่าว ชนกลุ่มน้อยมักจะได้รับการรับรองในฐานะผู้ทรงสิทธิที่จะร้องขออนุญาตมีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทยหรือไม่

๑๓.๒. กระบวนการของรัฐในการยอมรับให้คนต่างด้าวมีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทย

ภายใต้มาตรา ๔๑ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๕๒๒ คนต่างด้าวจะเข้ามามีถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักรได้เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการพิจารณาคนเข้าเมือง^{๑๓๒} และด้วยความเห็นชอบของรัฐมนตรี ทั้งนี้ ภายในจำนวนที่รัฐมนตรีประกาศ^{๑๓๓} และได้รับใบสำคัญถิ่นที่อยู่แล้ว

การขออนุญาตคนต่างด้าวจะขอก่อนเดินทางเข้ามาในราชอาณาจักรหรือขอภายหลังได้รับอนุญาตให้อยู่ในราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวแล้วก็ได้ เพื่อประโยชน์แห่งพระราชบัญญัตินี้คณะกรรมการมีอำนาจที่จะกำหนดหลักเกณฑ์ให้คนต่างด้าวซึ่งเข้ามาในราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวอาจยื่นคำขอเพื่อมีถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักรได้ คนต่างด้าวซึ่งได้รับอนุญาตให้มีถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักรก่อนเดินทางเข้ามาในราชอาณาจักรจะมีถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักรต่อเมื่อเดินทางเข้ามาในราชอาณาจักรและได้ยื่นรายการและผ่านการตรวจอนุญาตของพนักงานเจ้าหน้าที่ตามมาตรา ๑๘ วรรคสองและไม่เป็นผู้ต้องห้ามตามมาตรา ๑๒ กล่าวคือ

“(๑.) ไม่มีหนังสือเดินทางหรือเอกสารใช้แทนหนังสือเดินทางอันถูกต้องและยังสมบูรณ์อยู่ หรือมีแต่ไม่ได้รับการตรวจสอบตราในหนังสือเดินทางหรือเอกสารใช้แทนหนังสือเดินทางเช่นว่านั้นจากสถานทูตหรือสถานกงสุลไทยในต่างประเทศหรือจากกระทรวงการต่างประเทศ เว้นแต่กรณีที่ไม่ต้องมีการตรวจสอบตราสำหรับคนต่างด้าวบางประเภทเป็นกรณีพิเศษ

^{๑๓๒} โดยผลของมาตรา ๖ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๕๒๒ คณะกรรมการพิจารณาคนเข้าเมืองประกอบด้วย ปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นประธานกรรมการ ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ อธิบดีกรมตำรวจ อธิบดีกรมแรงงาน อธิบดีกรมอัยการ เลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน เลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ ผู้อำนวยการองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นกรรมการ และผู้บังคับการกองตรวจคนเข้าเมือง เป็นกรรมการและเลขานุการ

^{๑๓๓} มาตรา ๔๐ วรรคที่ ๑ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๕๒๒ กำหนดว่า “ภายใต้บังคับมาตรา ๔๒ มาตรา ๔๓ และมาตรา ๕๑ ให้รัฐมนตรีโดยอนุมัติคณะรัฐมนตรีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดจำนวนคนต่างด้าว ซึ่งจะมีถิ่นที่อยู่ในราชอาณาจักรเป็นรายปี แต่มิให้เกินประเทศละ ๑๐๐ คน ต่อปี และสำหรับคนไร้สัญชาติมิให้เกิน ๕๐ คนต่อปี”

- (๒.) ไม่มีปัจจัยในการยังชีพตามควรแก่กรณีที่เข้ามาในราชอาณาจักร
- (๓.) เข้ามาเพื่อมีอาชีพเป็นกรรมกร หรือเข้ามาเพื่อรับจ้างทำงานด้วยกำลังกาย โดยไม่ได้อาศัย วิชาความรู้หรือการฝึกทางวิชาการ หรือเข้ามาเพื่อทำงานอื่น อันเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายว่าด้วยการ ทำงานของคนต่างด้าว
- (๔.) วิกลจริตหรือมีโรคอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่กำหนดในกฎกระทรวง
- (๕.) ยังมิได้ปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษ หรือฉีดวัคซีน หรือ ปฏิบัติการอย่างอื่นตามวิชาการแพทย์ เพื่อป้องกันโรคติดต่อตามที่กฎหมายบัญญัติและไม่ยอมให้แพทย์ตรวจคนเข้าเมืองกระทำการเช่นนั้น
- (๖.) เคยได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาของศาลไทยหรือคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมาย หรือคำ พิพากษาของศาลต่างประเทศ เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดเหตุโทษ หรือความผิดอันได้กระทำ โดยประมาท หรือความผิดกึ่งเว้นไว้ในกฎกระทรวง
- (๗.) มีพฤติการณ์เป็นที่น่าเชื่อว่า เป็นบุคคลที่เป็นภัยต่อสังคม หรือจะก่อเหตุร้ายให้เกิด อันตราย ต่อความสงบสุขหรือความปลอดภัยของประชาชน หรือความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร หรือบุคคล ซึ่งเจ้าหน้าที่รัฐบาลต่างประเทศได้ออกหมายจับ
- (๘.) มีพฤติการณ์เป็นที่น่าเชื่อว่า เข้ามาเพื่อการค้าประเวณี การค้าหญิงหรือเด็ก การค้า ยาเสพติด ให้โทษ การลักลอบหนีภาษีศุลกากร หรือเพื่อประกอบกิจการอื่นที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือ ศีลธรรมอันดีของประชาชน
- (๙.) ไม่มีเงินติดตัวหรือไม่มีประกันตามที่รัฐมนตรีประกาศตามมาตรา ๑๔(๑๐.) รัฐมนตรีไม่ อนุญาตให้เข้ามาในราชอาณาจักรตามมาตรา ๑๖
- (๑๑.) ถูกรัฐบาลไทยหรือรัฐบาลต่างประเทศเนรเทศ หรือถูกเพิกถอนสิทธิการอยู่อาศัยในราช อาณาจักรหรือในต่างประเทศมาแล้ว หรือถูกพนักงานเจ้าหน้าที่ส่งกลับออกไปนอกราชอาณาจักร โดยรัฐบาลไทยเสียค่าใช้จ่าย ทั้งนี้ เว้นแต่รัฐมนตรีได้พิจารณาเห็นว่าให้เป็นกรณีพิเศษเฉพาะราย"

ในส่วนที่เกี่ยวกับการกำหนดสิทธิที่จะอาศัยอยู่อย่างถาวรในประเทศไทย ของชนกลุ่มน้อย จะต้องแบ่งแยกการพิจารณาออกเป็น ๓ ลักษณะ กล่าวคือ

ในกรณีแรก หากชนกลุ่มน้อยนั้นมีสัญชาติไทย ก็ไม่จำเป็นจะต้อง พิจารณาความสามารถที่จะใช้สิทธิร้องขอถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทย เพราะบุคคลผู้มีสัญชาติไทย

ย่อมมีเสรีภาพที่จะเข้ามาและอาศัยอยู่ในประเทศไทยโดยไม่มีข้อจำกัด ดังที่ได้รับการรับรองโดยบทบัญญัติแห่งมาตรา ๓๖ แห่งรัฐธรรมนูญไทย พ.ศ.๒๕๕๐¹³⁴

ในกรณีที่สอง หากชนกลุ่มน้อยนั้นไม่มีสัญชาติไทยและเป็นต่างด้าวที่เกิดในประเทศไทย โดยกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง ชนกลุ่มนี้ก็จะไม่มีสถานะเป็น "คนเข้าเมือง" เพราะคำนี้ย่อมหมายถึง "คนต่างด้าวซึ่งเข้ามาในราชอาณาจักร"¹³⁵ ชนกลุ่มน้อยที่เกิดในประเทศไทยจึงไม่ต้องร้องขออนุญาตเข้าเมืองดังเช่นคนต่างด้าวที่เข้าเมืองมา แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องกฎหมายสัญชาติไทยซึ่งถูกแก้ไขเพิ่มเติมในวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๓๕ ได้ถือว่า คนต่างด้าวที่เกิดในประเทศไทยเป็น "เป็นผู้ที่เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรไทยโดยไม่ได้รับอนุญาตตามกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง เว้นแต่จะมีการสั่งเป็นอย่างอื่นตามกฎหมายว่าด้วยการนั้น" ดังนั้น คนต่างด้าวที่เกิดในประเทศไทยจึงถูกกฎหมายถือว่าเป็น "คนเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย" อันทำให้ไม่อาจมีสิทธิที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย¹³⁶ ซึ่งวิธีแก้ไขสถานะการณดังกล่าวเป็นไปได้นใน ๒ วิธีการ กล่าวคือ ในประการแรก จะต้องใช้สิทธิร้องขอมีสัญชาติไทยโดยใช้สิทธิตามมาตรา ๙ ทวิ วรรคที่ ๒ แห่ง พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ.๒๕๐๘ ซึ่งถูกแก้ไขและเพิ่มเติมโดย พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ และในกรณีที่วิธีการแรกไม่เป็นผล ก็จะต้องมาใช้วิธีการที่กำหนดในมาตรา ๙ ทวิ วรรคที่ ๓ ตอนท้าย แห่ง พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ.๒๕๐๘ ซึ่งถูกแก้ไขและเพิ่มเติมโดย พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ กล่าวคือ จะต้องใช้สิทธิร้องขออนุญาตเข้าเมืองตาม พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๕๒๒ การได้รับอนุญาตให้เข้าเมืองไม่ว่าจะในลักษณะชั่วคราวหรือถาวรย่อมจะทำให้คนต่างด้าวนั้นพ้นจากความเป็น "เป็นผู้ที่เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรไทยโดยไม่ได้รับอนุญาตตามกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง" ดังนั้น ชนกลุ่มน้อยที่เกิดในประเทศไทยโดยไม่ได้รับสัญชาติไทยจึงจะมีสิทธิอาศัยอยู่ในประเทศไทยก็ต่อเมื่อได้รับอนุญาตให้

¹³⁴ ซึ่งบัญญัติว่า

"บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการเดินทางและมีเสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่ภายในราชอาณาจักร

การจำกัดเสรีภาพตามวรรคหนึ่งจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย เฉพาะเพื่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือสวัสดิภาพของประชาชน การผังเมือง หรือเพื่อสวัสดิภาพของผู้เยาว์

การเนรเทศบุคคลผู้มีสัญชาติไทยออกนอกราชอาณาจักร หรือห้ามมิให้บุคคลผู้มีสัญชาติไทยเข้ามาในราชอาณาจักร จะกระทำมิได้"

¹³⁵ มาตรา ๔ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๕๒๒

¹³⁶ กรณีเป็นไปตามมาตรา ๙ ทวิ วรรคที่ ๓ แห่ง พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ.๒๕๐๘ ซึ่งถูกแก้ไขและเพิ่มเติมโดย พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ สำหรับบุคคลที่เกิดตั้งแต่วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๓๕ และกรณีเป็นไปตามมาตรา ๑๑ วรรคที่ ๑ แห่ง พ.ร.บ. สัญชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕

เข้าเมือง เป็นที่น่าสงสัยว่า จะมีความเป็นไปได้สักเพียงใดที่ชนกลุ่มน้อยกลุ่มนี้จะได้รับอนุญาตให้เข้าเมืองและได้รับอนุญาตให้มีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทย

ในกรณีที่สาม หากชนกลุ่มน้อยนั้นไม่มีสัญชาติไทยและเป็นต่างด้าวที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทย ชนกลุ่มนี้ก็จะไม่ได้รับการรับรองสิทธิที่จะร้องขออนุญาตมีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทย¹³⁷ หากปรากฏว่า บุคคลนั้นไม่มีเอกสารพิสูจน์ อาทิ หนังสือเดินทางที่ออกโดยรัฐเจ้าของตัวบุคคล¹³⁸ หรือหากปรากฏว่า บุคคลนั้นอาจเป็นภาระทางเศรษฐกิจ อาทิ ยาจนหรือไม่มีอาชีพพอเลี้ยงตนหรือเป็นกรรมการไร้ฝีมือ หรือหากปรากฏว่า บุคคลนั้นอาจเป็นภาระทางสาธารณสุข อาทิ มีโรคติดต่อร้ายแรงหรือมีศักยภาพที่จะป่วย หรือหากปรากฏว่า บุคคลนั้นเป็นหรืออาจเป็นภัยต่อสังคมหรือภัยต่อสังคม เมื่อพิจารณาชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยซึ่งส่วนใหญ่จะไม่มีลักษณะการเข้าเมืองที่ชอบด้วยกฎหมาย กล่าวคือ ไม่มีเอกสารการพิสูจน์ตนและเป็นเพียงแรงงานไร้ฝีมือ จึงสรุปได้ว่า ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยโดยส่วนใหญ่ น่าจะเป็นบุคคลที่มีลักษณะต้องห้ามตามมาตรา ๑๒ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๕๒๒ โอกาสที่จะร้องขอถิ่นที่อยู่ถาวรจึงแทบจะไม่มีเว้นแต่กรณีจะเข้าสู่เงื่อนไขของมาตรา ๑๗ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง ซึ่งบัญญัติว่า "ในกรณีพิเศษเฉพาะเรื่อง รัฐมนตรีโดยอนุมัติของคณะรัฐมนตรีจะอนุญาตให้คนต่างด้าวผู้ใดหรือจำพวกใดเข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรภายใต้เงื่อนไขใดๆ หรือจะยกเว้นไม่จำกัดปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ ในกรณีใดๆ ก็ได้" แต่อย่างไรก็ตาม ฝ่ายบริหารมักจะใช้มาตรา ๑๗ นี้ให้การผ่อนผันให้ชนกลุ่มน้อยอาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นการชั่วคราวโดยยังให้มีสถานะเป็นคนต่างด้าวที่เข้าเมืองในลักษณะที่ผิดกฎหมาย มากกว่าจะใช้ในการอนุญาตให้เป็นคนต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตให้มีสิทธิเข้าเมืองและอาศัยอยู่ในลักษณะที่ชอบด้วยกฎหมาย

แต่อย่างไรก็ตาม ปรากฏมีกรณีที่ฝ่ายบริหารของรัฐยอมรับให้ชนกลุ่มน้อยที่เข้าเมืองโดยผิดกฎหมายมีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทยเช่นกัน กล่าวคือ โครงการการพิจารณาให้สถานะคนต่างด้าวแก่ชาวเขาที่อพยพเข้ามาในประเทศ ซึ่งภายใต้โครงการนี้ ชาวเขาซึ่งไม่มีสัญชาติไทยจะได้รับอนุญาตให้มีสิทธิเข้าเมืองและมีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทยโดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๗ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๕๒๒

¹³⁷ มาตรา ๔๑ วรรค ๕ และมาตรา ๑๒ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๕๒๒

¹³⁸ ซึ่งอาจจะเป็นรัฐเจ้าของสัญชาติของบุคคลหรือรัฐเจ้าของภูมิลำเนาของบุคคล กรณีแรกเป็นกรณีที่เกิดโดยทั่วไป กรณีหลังเป็นกรณีของคนไร้สัญชาติ

โครงการการพิจารณาให้สถานะคนต่างด้าวแก่ชาวเขาที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย

โครงการนี้เกิดขึ้นภายใต้ความร่วมมือของหลายหน่วยงานภายใต้แนวความคิดที่ว่า การผลักดันชาวเขาที่มีความกลมกลืนกับสังคมไทยแล้วเป็นไปได้อีก แต่ชาวเขาดังกล่าวก็มีสถานะเป็น "คนหลบหนีเข้าเมือง"¹³⁹ ซึ่งโดยผลของมาตรา ๕๔ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๕๒๒ จะต้องส่งออกไปนอกประเทศ ในกรณีที่จะยอมรับให้ชาวเขากลุ่มนี้อาศัยอยู่ต่อไปในประเทศไทย ก็จะต้องมีการแก้ปัญหาความเป็น "ผู้หลบหนีเข้าเมือง" ของชาวเขากลุ่มนี้ ดังที่กล่าวมาแล้วว่า วิธีการแก้ปัญหาที่เป็นไปได้มีอยู่ ๒ ทาง กล่าวคือ ให้สัญชาติไทยหรือให้สิทธิที่จะมีถิ่นที่อยู่ถาวร เมื่อนโยบายการยอมรับให้สัญชาติไทยยังไม่เหมาะสม ก็จะต้องหันมายอมรับให้ถิ่นที่อยู่ถาวรแทน ซึ่งช่องทางทางกฎหมายที่ฝ่ายบริหารของรัฐอาจจะใช้ก็คือ มาตรา ๔๑ ประกอบกับ มาตรา ๑๗ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๕๒๒

คณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นชอบกับแนวความคิดข้างต้นภายใต้ "โครงการการพิจารณาให้สถานะคนต่างด้าวแก่ชาวเขาที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย"¹⁴⁰ โดยมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม และวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ.๒๕๓๕

คณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๓๕ มีมติเห็นชอบในหลักการโครงการให้กระทรวงมหาดไทยเป็นหน่วยดำเนินการ โดยมอบให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้พิจารณาอนุญาตให้ชาวเขาดังกล่าวได้รับสถานะเป็นรคนต่างด้าวไร้สัญชาติ นอกกำหนด (นอกโควตา) ตามมาตรา ๑๗ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๕๒๒ และให้ดำเนินการเป็นโครงการนำร่องในจังหวัดเชียงรายก่อน

มีความสับสนหลายประการต่อ "โครงการการพิจารณาให้สถานะคนต่างด้าวแก่ชาวเขาที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย" สาเหตุอาจจะมีหลายประการ กล่าวคือ

ในประการแรก และเป็นประการที่สำคัญที่สุด นั่นก็คือ ชื่อของโครงการเองนำไปสู่ความเข้าใจผิด คำว่า "สถานะคนต่างด้าว" นั้นมีความหมายในทางกฎหมายโดยเฉพาะเจาะจงซึ่งไม่อาจจะกำหนดเป็นอย่างอื่นได้ตามใจชอบ คำว่า "ต่างด้าว" ในกฎหมายไทยย่อมมีความหมายถึง "บุคคลซึ่งไม่มีสัญชาติไทย" เสมอมา ดังจะเห็นจากบทบัญญัติแห่งกฎหมายอันเกี่ยวกับคน

¹³⁹ สถานะดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งในกรณีของชาวเขาที่อพยพเข้ามาจากนอกประเทศโดยไม่ผ่านกระบวนการเข้าเมืองที่ชอบด้วยกฎหมายและในกรณีของชาวเขาที่เกิดในประเทศไทยแต่ถูกถือว่าเป็นคนเข้าเมืองโดยไม่ได้รับอนุญาต

¹⁴⁰ ฝ่ายชาวเขาและชนกลุ่มน้อย ส่วนประธานราชกรร สำนักประสานงานมวลชน กรมการปกครอง, สถานภาพชาวเขา ปัญหาและการแก้ไข, ม.ปท., ม.ป.ป., ๖ หน้า

ต่างด้าวทุกฉบับ¹⁴¹ ดังนั้น เมื่อชาวเขาไม่มีสัญชาติไทย ชาวเขาจึงเป็นต่างด้าวอยู่แล้ว จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องไปพิจารณาให้สถานะคนต่างด้าวแก่ชาวเขาอีก โดยแนวความคิดที่แท้จริงของหน่วยงานเจ้าของโครงการ สิ่งที่จะต้องนำไปให้แก่ชาวเขา ก็คือ "สิทธิที่จะมีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศภายใต้ พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๕๒๒" ต่างหาก ความสับสนในเรื่องชื่อโครงการฯ จึงทำให้โครงการฯ ไม่ได้รับความสนใจจากชาวเขาเท่าที่ควร

สาเหตุที่โครงการฯ ไม่อาจได้รับความสนใจในประการต่อมา ก็คือ ชาวเขาคิดเสมอว่า คนเป็นไทย การมาหยิบยื่นความเป็นต่างด้าวที่เข้าเมืองโดยชอบด้วยกฎหมายจึงมิใช่สิ่งที่ชาวเขาต้องการในความเป็นจริง

ในความเป็นจริง โครงการฯ นี้จะเป็นประโยชน์ต่อชาวเขามากในช่วงที่ยังมิได้รับการแปลงสัญชาติเป็นไทยเพราะสิทธิที่จะมีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทยจะทำให้ชาวเขากลุ่มนี้เป็นบุคคลที่ชอบด้วยกฎหมายและไม่อาจถูกส่งกลับออกนอกประเทศไทย นอกจากนั้น ยังได้รับการรับรองสิทธิที่จะทำงานในประเทศไทยได้โดยชอบด้วยกฎหมาย และในที่สุด บุตรของชาวเขาซึ่งมีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทยย่อมได้สัญชาติไทยโดยการเกิดอย่างแน่นอน จะเห็นได้ว่า การยอมรับให้ชาวเขามีสิทธิในถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทยจะทำให้ชาวเขานั้นมีสิทธิที่ดีกว่าชาวเขาอื่น แม้ว่าความคืบหน้าสิทธิที่มีอยู่จะไม่หมดสิ้นไป แต่ก็ลดลงโดยเปรียบเทียบกับชนกลุ่มน้อยที่ไม่ได้รับสิทธินี้

ขอให้สังเกตว่า ฝ่ายบริหารของรัฐมิได้ยอมรับให้สิทธิที่จะมีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทยแก่ชนกลุ่มน้อยโดยทั่วไป เฉพาะแต่บางกลุ่มที่มีเหตุผลพิเศษเท่านั้น

(๑๔.) เงื่อนไขในการส่งชนกลุ่มน้อยออกจากประเทศไทย

เมื่อชนกลุ่มน้อยใดมีสัญชาติไทย ก็ย่อมไม่อาจผลักดันชนกลุ่มน้อยนั้นออกไปจากประเทศไทยได้เลย สิทธิดังกล่าวได้รับการประกันไว้ในมาตรา ๓๖ วรรค ๓ แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐ ซึ่งกำหนดว่า "การเนรเทศบุคคลผู้มีสัญชาติไทยออกนอกราชอาณาจักร หรือห้ามมิให้บุคคลผู้มีสัญชาติไทยเข้ามาในราชอาณาจักร จะกระทำมิได้" ดังนั้น การผลักดันชนกลุ่มน้อยใดที่มีสัญชาติไทยออกนอกประเทศไทยจึงเป็นการกระทำที่มีชอบด้วยกฎหมายรัฐธรรมนูญ

ปัญหาจึงมีว่า หากได้มีการถอนสัญชาติไทยของชนกลุ่มน้อยเสียก่อน การเนรเทศเพื่อผลักดันออกไปจากประเทศไทยจะทำได้หรือไม่

¹⁴¹ อาทิ พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ร.บ.การทะเบียนคนต่างด้าว พ.ร.บ.การทำงานของคนต่างด้าว ฯลฯ

คำตอบของปัญหานี้ปรากฏในกฎหมายว่าด้วยการเนรเทศ ซึ่งกฎหมายนี้ตั้งแต่ฉบับแรก กล่าวคือ พ.ร.บ.ว่าด้วยการเนรเทศ ร.ศ.๑๓๑¹⁴² จนถึงฉบับปัจจุบัน กล่าวคือ พ.ร.บ.การเนรเทศ พ.ศ. ๒๔๕๕ ต่างก็กำหนดห้ามการใช้กฎหมายนี้แก่ผู้เคยมีสัญชาติไทยโดยการเกิด¹⁴³ ดังนั้น บุตรที่เกิดในประเทศไทยใน พ.ศ.๒๔๕๕ ของชนกลุ่มน้อยที่มาจากประเทศเวียดนามจึงไม่อาจถูกเนรเทศแม้ว่าเสียสัญชาติไทยแล้วโดยผลของประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๓๓๗ ลงวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ทั้งนี้เพราะบุคคลดังกล่าวได้สัญชาติไทยโดยหลักดินแดนโดยการเกิดตามมาตรา ๓(๓) แห่ง พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ.๒๔๕๖¹⁴⁴

ดังนั้น การเนรเทศภายหลังการถอนสัญชาติไทยจึงเกิดขึ้นแก่ชนกลุ่มน้อยที่ได้สัญชาติไทยภายหลังการเกิดเท่านั้น กล่าวคือ สัญชาติไทยโดยการแปลงสัญชาติ สัญชาติไทยโดยการสมรส และสัญชาติไทยโดยผลของกฎหมาย

การส่งชนกลุ่มน้อยไม่มีสัญชาติไทยออกจากประเทศไทยก็จะเป็นไปได้ในหลายสถานการณ์ กล่าวคือ

ในประการแรก การส่งชนกลุ่มน้อยที่เป็นต่างด้าวออกจากประเทศไทยย่อมเป็นไปได้หากบุคคลนั้นมีข้อเท็จจริงตามข้อกำหนดของมาตรา ๕๔ วรรค ๑ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ. ๒๕๒๒ ซึ่งกำหนดว่า “คนต่างด้าวผู้ใดเข้ามาหรืออยู่ในราชอาณาจักรโดยไม่ได้รับอนุญาตหรือการอนุญาตนั้นสิ้นสุดหรือถูกเพิกถอนแล้ว พนักงานเจ้าหน้าที่จะส่งตัวคนต่างด้าวผู้นั้นกลับออกไปนอกราชอาณาจักรก็ได้”

ดังนั้น ในกรณีที่ชนกลุ่มน้อยนั้นมีสถานะเป็น “คนต่างด้าวเข้ามาหรืออยู่ในราชอาณาจักรโดยได้รับอนุญาต และการอนุญาตนั้นยังไม่สิ้นสุดหรือถูกเพิกถอน” พนักงานเจ้าหน้าที่ไม่อาจส่งตัวคนต่างด้าวผู้นั้นกลับออกไปนอกราชอาณาจักรได้เลย

¹⁴² ใน:ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒๕ ร.ศ.๑๓๑ (พ.ศ.๒๔๕๕) หน้า ๑๑๕

¹⁴³ มาตรา ๕ แห่ง พ.ร.บ.การเนรเทศ พ.ศ. ๒๔๕๕ กำหนดว่า

“เมื่อปรากฏว่ามีความจำเป็นเพื่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ให้รัฐมนตรีมีอำนาจออกคำสั่งให้เนรเทศคนต่างด้าวออกไปนอกราชอาณาจักรมีกำหนดเวลาตามที่เห็นสมควร อนึ่ง เมื่อพฤติการณ์เปลี่ยนแปลงไป รัฐมนตรีจะเพิกถอนคำสั่งเนรเทศเสียก็ได้

ความในวรรคแรกมิให้ใช้บังคับแก่ผู้ที่เคยได้สัญชาติไทยโดยการเกิด”

¹⁴⁴ ฎ.๒๒๔๓/๒๕๓๑

ในประการต่อมา การส่งชนกลุ่มน้อยที่เป็นต่างด้าวออกจากประเทศไทยย่อมเป็นไปได้หาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยสั่งให้เนรเทศบุคคลนั้นโดยอาศัยอำนาจตามมาตรา ๕ วรรค ๑ แห่ง พ.ร.บ. เนรเทศ พ.ศ.๒๔๕๕ ซึ่งกำหนดว่า “เมื่อปรากฏว่า มีความจำเป็นเพื่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ให้รัฐมนตรีมีอำนาจออกคำสั่งให้เนรเทศคนต่างด้าวออกไปนอกราชอาณาจักรมีกำหนดเวลาตามที่เห็นสมควร”

ดังนั้น ถึงแม้ว่าชนกลุ่มน้อยนั้นจะมีสถานะเป็น “คนต่างด้าวเข้ามาหรืออยู่ในราชอาณาจักร โดยได้รับอนุญาต และการอนุญาตนั้นยังไม่สิ้นสุดหรือถูกเพิกถอน” อันทำให้พนักงานเจ้าหน้าที่ไม่อาจส่งตัวคนต่างด้าวผู้นั้นกลับออกไปนอกราชอาณาจักรได้เลยตามมาตรา ๕๔ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ.๒๕๒๒ แต่หากปรากฏข้อเท็จจริงเพิ่มเติมว่า คนต่างด้าวผู้นั้นเป็นภัยต่อ “ความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน” การส่งคนต่างด้าวผู้นั้นกลับออกไปนอกราชอาณาจักรก็ทำได้ตาม พ.ร.บ.เนรเทศ พ.ศ.๒๔๕๕

ปัญหาจึงต้องมาถกเถียงกันต่อไปว่า ข้อเท็จจริงอย่างไรที่ชี้ได้ว่า คนต่างด้าวผู้นั้นได้เป็นภัยต่อ “ความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน” แล้ว โดยดัวบทกฎหมาย การตัดสินใจนี้ ตามกฎหมายจะเป็นอำนาจดุลพินิจของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยอย่างสมบูรณ์ แต่หากพิจารณาในแง่ของความชอบด้วยเหตุผล การพิจารณาหาเหตุเกณฑ์ในการสั่งนี้ก็น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการรักษาไว้ซึ่งสิทธิมนุษยชนของคนต่างด้าวในประเทศไทย

(๔.๕.) นโยบายของรัฐในเรื่องการผสมกลมกลืนชนกลุ่มน้อยในสังคมไทย

ดูเหมือนว่า ในยุคแรก ประเทศไทยไม่มีนโยบายที่จะยอมรับความเป็นไปได้ในทางกฎหมาย (Legal Possibility) ที่จะให้ชนกลุ่มน้อยได้มีโอกาสผสมกลมกลืนในสังคมไทยทั้งโดยการยอมรับให้สัญชาติไทย และการยอมรับให้ถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทย ดังที่พิจารณาแล้วข้างต้น¹⁴⁵ แต่ในยุคปัจจุบัน แนวนโยบายของรัฐไทยในเรื่องการยอมรับให้ชนกลุ่มน้อยผสมกลมกลืนในสังคมไทยค่อนข้างจะหลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความไว้วางใจที่ฝ่ายปกครองในแต่ละยุคแต่ละสมัยที่มีต่อชนกลุ่มน้อยแต่ละกลุ่ม ซึ่งรายละเอียดเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาต่อไป แต่การศึกษาดังกล่าวทำได้ยากยิ่งด้วยเหตุที่ว่า แนวนโยบายดังกล่าวมักจะปรากฏในเอกสารที่มีตรา “ลับ” หรือ “ลับมาก” การขาดข้อมูลที่ครบถ้วนจากฝ่ายราชการทำให้นักวิชาการไม่อาจศึกษาจุดสมดุลที่เป็นจริงระหว่างความมั่นคงแห่งรัฐและสิทธิมนุษยชนในเรื่องของการปฏิบัติต่อชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย ผลที่ตามมาใน

¹⁴⁵ หากจะพิจารณาจาก ประกาศกระทรวงมหาดไทยเลขที่ ๔๖๗๔/๒๔๕๗ ลงวันที่ ๔ เมษายน พ.ศ.๒๔๕๗ ดังอ้างมาแล้วในตอนต้น

หลายครั้งจึงทำให้การกระทำของรัฐต่อชนกลุ่มน้อยกลายเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ไม่เฉพาะแต่ในสายตาของนานาชาติอารยประเทศ หากแต่ยังเป็นสิ่งที่ประชาชนไทยเองซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ก็ยังยอมรับไม่ได้เช่นกัน

(๑๖.) บทส่งท้ายทางความคิด

๑๖.๑. ความเป็น “ชนกลุ่มน้อย” ไม่ทำให้บุคคลที่มีสถานภาพที่ด้อยสิทธิภายใต้กฎหมายไทย

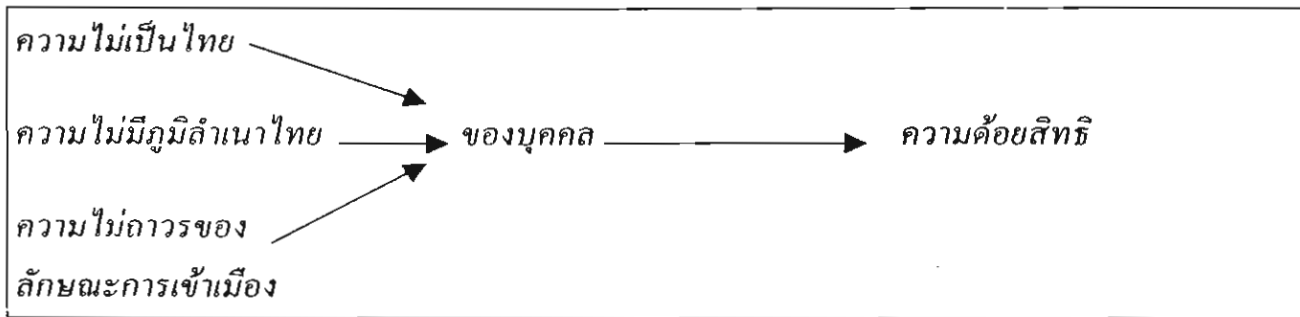
ความแตกต่างในทางศาสนาและภาษาของบุคคลเป็นสิ่งที่จัดออกไปได้ง่ายกว่าความแตกต่างในทางเชื้อชาติและต้นกำเนิดของบุคคล แต่อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน แทบจะไม่มีกฎหมายฉบับใดที่กำหนดข้อจำกัดสิทธิของบุคคลอันเนื่องมาจากศาสนาและภาษา แต่ยังปรากฏมีโดยทั่วไป แม้จะเป็นส่วนน้อยว่า บุคคลถูกจำกัดสิทธิด้วยเหตุแห่งเชื้อชาติและต้นกำเนิด อาทิ กฎหมายที่ดินของไทยรับรองสิทธิในการถือครองของชนต่างด้าวภายใต้เงื่อนไข หรือกฎหมายรัฐธรรมนูญไทยกำหนดเงื่อนไขหลายประการสำหรับคนไทยโดยการเกิดที่มีบิดาเป็นต่างด้าวในการใช้สิทธิเลือกตั้ง^{๑๖} แต่ความเป็น “ชนกลุ่มน้อย” ในประเทศไทยไม่มีผลโดยตรงให้ตกเป็นผู้ด้อยสิทธิ เพราะไม่มีกฎหมายไทยฉบับใดเลยที่จัดหรือจำกัดสิทธิของบุคคลโดยเหตุที่ว่า บุคคลนั้นเป็น “ชนกลุ่มน้อย” ในประเทศไทย

ความเป็นชนกลุ่มน้อย ≠ ความด้อยสิทธิ

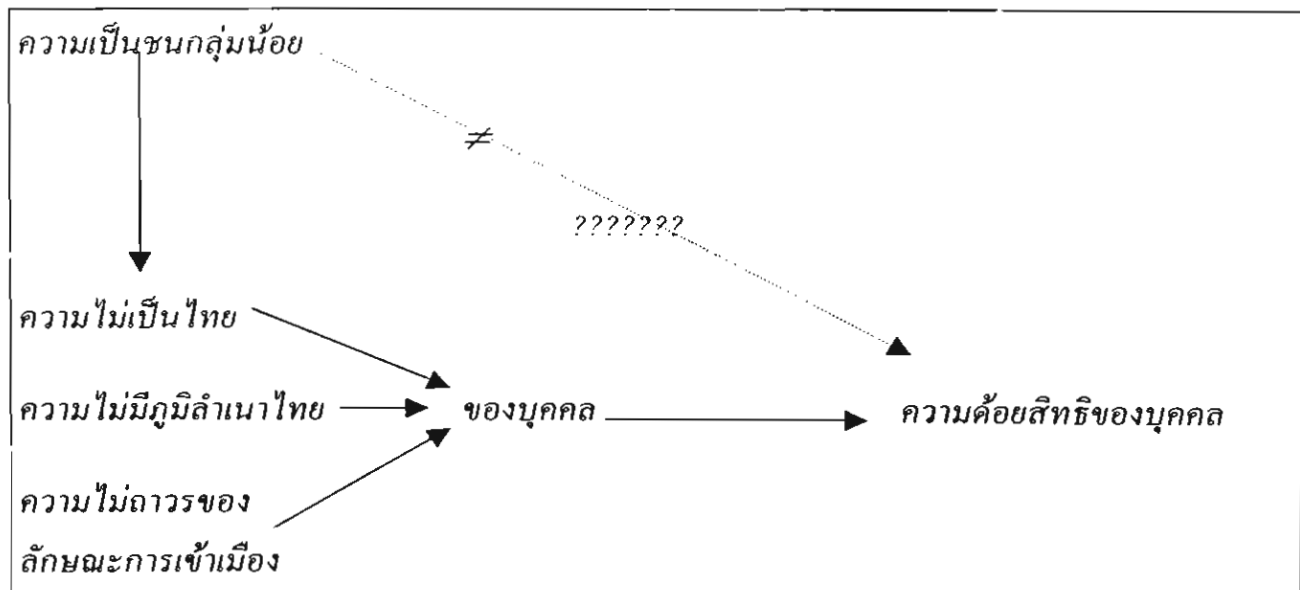
๑๖.๒. ข้อเท็จจริงที่ทำให้ชนกลุ่มน้อยตกเป็นบุคคลที่มีสถานภาพที่ด้อยสิทธิภายใต้กฎหมายไทย

เป็นสิ่งที่ชัดเจนว่า ความด้อยสิทธิของบุคคลในประเทศไทยในทางกฎหมายอาจเกิดได้ใน ๓ สถานการณ์ กล่าวคือ ในประการแรก ความด้อยสิทธิของบุคคลในประเทศไทยอาจเกิดเพราะความเป็นต่างด้าวของบุคคลนั้น หรือในประการที่สอง ความด้อยสิทธินี้ อาจเกิดจากความไม่มีภูมิลำเนาตามกฎหมายมหาชนอยู่ในประเทศไทย หรือในท้ายที่สุด ความด้อยสิทธินี้ อาจเกิดจากความไม่ถาวรของสิทธิที่จะเข้าเมืองและอาศัยอยู่ในประเทศไทย

^{๑๖} พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิรา ธาตุสุนทร, ฎีกาวิเคราะห์คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๗๔๓/๒๕๓๘ สิทธิสมัครรับเลือกตั้งของบุคคลสัญชาติไทยที่มีบิดาต่างด้าว, ใน คุลพาส, ๔๔(๒๕๔๐)๑, ๑๘๗-๒๐๔.

แต่อย่างไรก็ตาม เป็นสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้เช่นกันว่า ภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมายที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและแนวนโยบายของรัฐที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ความเป็น “ชนกลุ่มน้อย” อาจนำมาซึ่งความไม่เป็นไทยหรือความไม่มีภูมิลำเนาไทยหรือความไม่ถาวรของลักษณะการเข้าเมืองของบุคคล และสถานการณ์หลังนี้ก็นำไปสู่ “ความด้อยสิทธิ” ของบุคคล ดังนั้น จึงน่าสงสัยว่า โดยความเป็นจริง ข้อเท็จจริงว่า บุคคลเป็นชนกลุ่มน้อยจะไม่มีผลให้บุคคลดังกล่าวตกเป็นผู้ด้อยสิทธิจริงหรือ

คำถามสุดท้าย ก็คือ เมื่อชนกลุ่มน้อยได้สัญชาติไทย ความเป็น “ชนกลุ่มน้อย” ยังคงอยู่กับบุคคลนั้นหรือไม่ และความ “ด้อยสิทธิ” ของบุคคลหมดไปเลยหรือไม่ ในทางกฎหมายคำตอบจะง่าย กล่าวคือ ความเป็น “ชนกลุ่มน้อย” ในเรื่องของกฎหมายจึงน่าจะสิ้นสุดลง แต่ในมุมมองอื่นของเรื่องก็อาจจะดำเนินต่อไป จนกระทั่งชนกลุ่มน้อยนั้นยอมละทิ้งความแตกต่างที่ตนมีจากชนกลุ่มใหญ่ หรือกลับเข้าไปอยู่ในสังคมของรัฐที่มีลักษณะเหมือนตน ซึ่งกรณีหลังจะเกิดขึ้นได้ยากมากหากได้มีการย้ายถิ่นข้ามชาติออกมาแล้ว เพราะการย้ายถิ่นข้ามชาติจะทำให้ชนกลุ่มดังกล่าวซึมซับรับเอาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชนกลุ่มใหญ่ในรัฐที่ตนมาอาศัยอยู่เข้าไปผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน จนทำให้ชนกลุ่มนี้กลายเป็นชนกลุ่มน้อยในสังคมของรัฐต้นกำเนิดอีกด้วย ดังที่มักกล่าวกันว่า “เมื่อวันวาน คนจีนในประเทศไทยย้ายถิ่นมาจากแผ่นดินใหญ่ของจีนก็จริง แต่ในวันนี้ คนจีนในประเทศไทยซึ่งไม่มีความรู้สึกนึกคิดที่เหมือนคนไทย ก็ไม่มีความรู้

สิทธิที่ถือสิทธิ์กับคนในแผ่นดินใหญ่ของจีนอีกด้วย” ปรากฏการณ์ก็เป็นเช่นเดียวกันในชนที่ย้ายถิ่นข้ามชาติอื่นๆ ชนกลุ่มน้อยจึงมักจะเลือกที่จะยังคงอยู่ในรัฐปลายทาง การย้ายถิ่นและพยายามที่จะปรับตัวให้เข้ากับชนกลุ่มใหญ่ในสังคมของรัฐนั้น หรือเข้าแบ่งแยกดินแดนของรัฐนั้นมาก่อนตั้งรัฐของพวกเขามาก่อนซึ่งทางเลือกอย่างหลังนี้เองที่ทำให้รัฐปลายทางการย้ายถิ่นมีมุมมองในเบื้องต้นที่พยายามจะควบคุมมิให้ชนกลุ่มน้อยในดินแดนของตนมีศักยภาพที่จะทำเช่นนั้น

ดังนั้น จุดวนกลับของปัญหาก็คือ เมื่อรัฐปลายทางการย้ายถิ่นตระหนักถึงความเป็นจริงที่ว่า ไม่อาจส่งกลับคนต่างด้าวที่เป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศตนได้อย่างแน่แท้แล้ว ทางแก้ปัญหาก็เหลือก็คือ ความจำเป็นที่จะต้องกลืนชนกลุ่มน้อยดังกล่าวเข้าในสังคมของตนให้ได้ แต่อย่างไรก็ตาม วัฏจักรของการกลืนชนกลุ่มน้อยในสังคมใดสังคมหนึ่งย่อมยาวนาน และความไม่ราบรื่นหรือความรุนแรงอาจเกิดขึ้นได้ในช่วงเวลาดังกล่าว ความชาตินิยมของรัฐที่จะชิงมีนโยบายที่จะกลืนชนกลุ่มน้อยในเวลาที่เหมาะสมไม่ว่าจะ โดยการให้สัญชาติของตนหรือการให้ถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศของตนจึงเป็นเหตุปัจจัยที่หลีกเลี่ยงความไม่ราบรื่นหรือความรุนแรงนั้นได้

(๑๗.) ข้อเสนอเพื่อการวิจัยในอนาคต

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการทำงานเพื่อสำรวจองค์ความรู้ทางนิติศาสตร์ที่ประกอบอยู่ในกระบวนการทำความเข้าใจและแก้ไขปัญหาอันเกี่ยวกับ “สถานการณ์ในทางกฎหมายของชนกลุ่มน้อย” ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งและมากขึ้นในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า สิทธิ หน้าที่ และความสามารถของบุคคลใดก็ตามในยุคนี้รัฐย่อมผูกติดกับสถานการณ์ของบุคคลนั้นที่กฎหมายรับรองความไม่ชัดเจนในเรื่องสถานการณ์บุคคลย่อมนำมาซึ่งความด้อยสิทธิได้ งานวิจัยนี้ยืนยันได้ว่า ความด้อยสิทธิของชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยเกิดจากความไม่ชัดเจนของสถานการณ์ในทางบุคคลของชนกลุ่มน้อยนั่นเอง จะเห็นว่า ปัญหานี้เป็นความกังวลใจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับปัญหาชนกลุ่มน้อยเสมอมาและมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นจากนโยบายและแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชน สิ่งแวดล้อม และการควบคุมพืชเสพติดบนพื้นที่สูง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๔๐ - ๒๕๔๔) ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๐ ได้กำหนดให้ “การดำเนินการกำหนดสถานะบุคคลที่ชัดเจน” และ “การตั้งถิ่นฐานถาวรตามกฎหมาย” เป็นวัตถุประสงค์ส่วนหนึ่งของนโยบายและแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงนี้

ด้วยความสำคัญของปัญหาสถานการณ์ในทางกฎหมายของชนกลุ่มน้อยอันเป็นประเด็นหลักแห่งการวิจัยครั้งนี้ จึงขอเสนอให้มีการทำวิจัยในเรื่องนี้ต่อไปและลึกซึ้งมากขึ้น งานวิจัยที่จะสร้างสรรค์ขึ้นในอนาคตควรมีลักษณะของงาน “วิจัยเพื่อพัฒนา” ในเบื้องต้น แล้วจึงหันกลับมาทำงาน “พัฒนาเพื่อวิจัย” การทำงานใน ๒ ลักษณะนี้จะนำไปสู่ผลในทางปฏิบัติของงานวิจัย โดย

เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับวิจัยทางนิติศาสตร์ การศึกษาเนื้อหาของกฎหมายและผลกระทบของกฎหมายต่อสังคมเป็นสิ่งที่ทำกันมาก แต่การศึกษาวิธีการสร้างหรือเสริมประสิทธิภาพให้แก่กฎหมาย เพื่อบังคับใช้ในสังคมเป็นสิ่งที่ยากจะทำและใช้เวลา

ดังนั้นจะเห็นว่า โดยการวิจัยเบื้องต้นนี้ ผู้วิจัยได้มองเห็นวิธีการที่จะกำหนดสถานะของชนกลุ่มน้อยในทางกฎหมาย แต่ก็ยังไม่อาจจะเห็นรายละเอียดและปัญหาได้ในทุกขั้นตอนและกระบวนการ ยังมีความจำเป็นที่จะต้องการศึกษาวิจัยอีกระยะหนึ่งในรายละเอียดโดยคำนึงถึงพื้นที่อาศัยของชนกลุ่มน้อยหรือลักษณะทางสังคมของชนกลุ่มน้อยนั้น และที่สำคัญจะต้องมีการนำข้อความรู้ที่ได้จากงานวิจัยไป "ทดลองใช้" เพื่อกำหนดสถานะของชนกลุ่มน้อยนั้น กรณีจึงเป็น "การวิจัยเพื่อพัฒนา" เสียก่อน

ในขั้นตอนต่อไป การทดลองใช้วิธีการกำหนดสถานะของชนกลุ่มน้อยจะทำให้เห็นความบกพร่องของกระบวนการ อันจะนำไปสู่การปรับปรุงประสิทธิภาพของวิธีการ กรณีจึงเป็น "การพัฒนาเพื่อวิจัย" ในภายหลัง

บรรณานุกรม

● งานเขียนทางวิชาการ

- ลิขิต ชีระเวทิน(บรรณาธิการ). ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย, งานวิจัยในระดับปริญญาโทของ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๑, ๒๑๘ หน้า
- สมาน วินทะไชย, ชาวเขากับการขอมีสัญชาติไทยในทะเบียนบ้าน, ใน: การประชาสงเคราะห์, ๒๔(๒๕๒๒) ๕, ๔๕- ๕๖.
- ขจัตถ์ บุรุษพัฒน์, ชนกลุ่มน้อยในไทยกับความมั่นคงของชาติ, กทม., สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, ๒๕๒๖, ๓๑๕ น.
- ชัยนัต วรรณะภูติ, การศึกษาชนกลุ่มน้อยในล้านนา, ใน: จดหมายข่าวล้านนาคดีศึกษา, ๒ (๒๕๓๐)๒, โครงการข้อเสนอเทศล้านนาคดีศึกษา, ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, หน้า ๕ - ๖๒.
- วันช พุกกะศรี, ปัญหาชาวเขา นโยบายและการจัดองค์กรหลักในการแก้ไขปัญหากลุ่มน้อย ชาวเขา, ใน: การประชาสงเคราะห์, ๓๑ (๒๕๓๑) ๕, ๗๓-๘๔.
- พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, ถูกวิเคราะห์: คำพิพากษาฎีกาที่ ๕๘๕/๒๕๓๓ ว่าด้วย สัญชาติไทยของบุตรของผู้ถูกถอนสัญชาติไทยโดย ปว.๓๓๗, ใน: วารสารนิติศาสตร์ ธรรม ศาสตร์, ๒๑(๒๕๓๔)๒, ๒๘๔-๒๙๓.
- ศยามล ไกยูรวงศ์ อัญชลี ผลเกลี้ยง และสมนึก เบญจวิทยาธรรม, คู่มืออาสาสมัครส่งเสริมสิทธิ - สิทธิชาวเขา, สมาคมสิทธิและเสรีภาพของประชาชน, ๒๕๓๕, ๑๗๖ หน้า
- พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, วิวัฒนาการของแนวความคิดว่าด้วยสัญชาติไทยโดยหลัก ดินแดน, บทความเสนอในงานธรรมศาสตร์วิชาการประจำปีพ.ศ.๒๕๓๗, ๕๒ น.
- นพนธิ สุริยะ, สิทธิมนุษยชน, กทม., สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๓๗, น.๑๐๑.
- สำนักบริหารการทะเบียน ส่วนการทะเบียนราษฎร ฝ่ายทะเบียนประวัติชนกลุ่มน้อย, เอกสาร ประกอบคำชี้แจงตามโครงการประชุมชี้แจงซักซ้อมแนวทางปฏิบัติการพิจารณาลงรายการ

สัญญาชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขาให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานของสำนักงานในเขต ๒๐ จังหวัด, ๒๕๓๗, น.๖-๑๒

- พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล, เล่ม ๑ การจัดสรรเอกชนระหว่างประเทศ, สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๓๘
- พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, หมายเหตุท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๕๕๕-๑๕๖๓/๒๕๓๘, ใน:คำพิพากษาศาลฎีกา พ.ศ. ๒๕๓๘ เล่มที่ ๘, สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, กระทรวงยุติธรรม, น.๑ - ๒๐.
- พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, หมายเหตุท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๔๕๒๓/๒๕๓๘, ใน:คำพิพากษาศาลฎีกา พ.ศ. ๒๕๓๘ เล่มที่ ๑๒, สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, กระทรวงยุติธรรม, น. ๗๒-๘๗
- กฤตยา กาชนิงกุล และพรสุข เกิดสว่าง, ชักเงืงจรงรื่องชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย, ใน: รายงานผลวิจัยในชุดโครงการวิจัยทางเลือกนโยบายการนำเข้าแรงงานข้ามชาติของประเทศไทย : การศึกษาข้อเท็จจริงจากกลุ่มผลประโยชน์ ชักสำรวจทางกฎหมาย และการวิเคราะห์ระบบการจัดการของรัฐ โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๐.
- สนั่น ขจรกล้า(พลโท), นโยบายเกี่ยวกับผู้ลี้ภัย/ผู้พลัดถิ่น, ใน:Seminar on the Status of Thai Immigration Law in the post - cold war period with respect to displaced persons, จัดโดย The Asian Research Center for Migration, ในวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๓๕, น.๔.
- พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, ฎีกาวิเคราะห์คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๗๔๓/๒๕๓๕ สิทธิสมัครรับเลือกตั้งของบุคคลสัญชาติไทยที่มีบิดาต่างด้าว, ใน:ตุลาการ, ๔๔(๒๕๔๐)๑, ๑๘๗-๒๐๔.
- พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, การยอมรับคนต่างด้าวให้คนต่างด้าวผสมกลมกลืนในสังคมไทย : -ชักสำรวจทางกฎหมาย ปัญหา และทางเลือกนโยบาย, รายงานผลวิจัยในชุดโครงการวิจัยเรื่องทางเลือกนโยบายการนำเข้าแรงงานข้ามชาติของประเทศไทย : การศึกษาข้อเท็จจริงจากกลุ่มผลประโยชน์ ชักสำรวจกฎหมาย และการวิเคราะห์ระบบการจัดการของรัฐ, สนับสนุนโดย สกว., ๒๕๔๐, หน้า ๖๔-๗๘.

- พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, รวมบทบัญญัติแห่งกฎหมายไทยว่าด้วยสัญชาติไทยของบุคคลธรรมดาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน, สำนักพิมพ์วิญญูชน, กทม., ๒๕๔๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, น.๕-๑๗

• งานเขียนทางวิชาการในภาษาต่างประเทศ

- Francesco Capotorti, Minorities, in: International Encyclopedia of Public International Law, Instalment 8, p.385.

• มติคณะรัฐมนตรี

- มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๑๘
- มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๒๑
- มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๒๓
- มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๓๓
- มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๓
- มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๔
- มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ.๒๕๓๕
- มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๔๑

• หนังสือราชการ

- หนังสือของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติที่ นร ๐๔๐๖/๕๓๔ ลงวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๒๗ เรื่องปัญหาอดีตทหารจีนคณะชาติที่ตกค้างทางภาคเหนือของไทย
- หนังสือกรมการปกครอง ที่ มท.๐๓๒๒/ว.๑๔๕๐ ลงวันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๓๕ เรื่องระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา พ.ศ.๒๕๓๕

- หนังสือกรรมการปกครอง ที่ มท.๐๓๒๒/ว.๑๘๖๘ ลงวันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๓๕ เรื่อง แนวทางปฏิบัติตามระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา พ.ศ.๒๕๓๕
- หนังสือกรรมการปกครอง ที่ มท.๐๓๒๒/ว. ๑๘๘๗ ลงวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๓๕ เรื่อง การบริการประชาชนด้วยการทะเบียนราษฎร เพื่อสั่งการเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติงานต่อประชาชน
- ขัอหารือที่ ๓/๒๕๓๖ ซึ่งกรมตำรวจขอหารือไปยังสำนักงานอัยการสูงสุดเรื่องสิทธิที่จะขอสัญชาติไทยโดยการสมรสของหญิงซึ่งถูกถอนสัญชาติไทย, ใน:วารสารอัยการ, ๑๖ (๒๕๓๖) ๑๘๖, ๑๓๙ - ๑๔๓.
- หนังสือกรรมการปกครอง ที่ มท.๐๓๒๒/ว.๖๓ ลงวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ.๒๕๓๖ เรื่อง แนวทางปฏิบัติตามระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา พ.ศ.๒๕๓๕
- หนังสือกรรมการปกครอง ที่ มท.๐๓๑๐.๑/ว.๓๕ ลงวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ.๒๕๓๗ เรื่อง แนวทางปฏิบัติตามระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา พ.ศ.๒๕๓๕
- หนังสือสำนักทะเบียนกลาง ที่ มท.๐๓๑๐.๑/ว.๘ ลงวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ.๒๕๓๘ เรื่อง การลงรายการสัญชาติของบุตรชนกลุ่มน้อย
- คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๕๖/๒๕๓๙ ลงวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๓๙ เรื่องศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้
- หนังสือกรรมการปกครอง ที่ มท.๐๓๑๐.๑/๔๐๔๔๘ ลงวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๓๙ เรื่อง ระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการพิจารณาลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้แก่ชาวไทยภูเขา (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๙

• เอกสารเผยแพร่ของส่วนราชการ

- กองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม, ทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูงในประเทศไทยปี ๒๕๓๘

- ฝ่ายทะเบียนประวัติชนกลุ่มน้อย ส่วนการทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง, สถิติชนกลุ่มน้อย ที่กรมการปกครองได้จัดทำทะเบียนประวัติและบัตรประจำตัวไว้ ณ เดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๓๕, ๖ น.
 - ฝ่ายชาวเขาและชนกลุ่มน้อย ส่วนประสานราชการ สำนักประสานงานมวลชน กรมการปกครอง, สถานภาพชาวเขา ปัญหาและการแก้ไข, ม.ปท., ม.ป.ป., ๖ หน้า
-

ภาคผนวก

ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย

ชนกลุ่มน้อย คือบุคคลที่มีได้มีสัญชาติไทยแต่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน เช่น หลบหนีเข้าเมือง เข้ามาพักอาศัยชั่วคราว ฯลฯ

ชนกลุ่มน้อย ที่กระทรวงมหาดไทย (กองการชาว และกองการต่างประเทศ) สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย และกรมการปกครอง ได้จัดทำทะเบียนประวัติและบัตรประจำตัวไว้ ขณะนี้มีอยู่ 14 กลุ่ม คือ

1) บุคคลบนพื้นที่สูง

บุคคลบนพื้นที่สูง หมายถึงชาวเขาและกลุ่มบุคคลอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สูง ร่วมกับชาวเขา โดยมีชาวเขาเผ่าสำคัญอยู่ 9 เผ่า คือ กะเหรี่ยง ม้ง (แม้ว) มูเซอ เข่า กิ๋ม ถิ่น ลีซอ ลัวะ และขมุ กับชนกลุ่มอื่น ๆ เช่น พม่า ไทยใหญ่ มอญ ลาว จีนฮ่อ ฯลฯ ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง รวม 20 จังหวัด คือ แม่ฮ่องสอน เชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน พะเยา ตาก สุโขทัย กำแพงเพชร พิจิตร พิษณุโลก เพชรบูรณ์ เลย อุทัยธานี กาญจนบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี และประจวบคีรีขันธ์ บุคคลบนพื้นที่สูงถ้าจะเดินทางออกนอกเขตจังหวัดต้องขออนุญาตจากจังหวัด

ตัวอย่างบัตรประจำตัวบุคคลบนพื้นที่สูง (บัตรสีฟ้า)

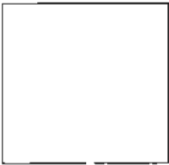
บัตรได้ให้บัตรประจำตัวประชาชน
ตาม พ.ร.บ. บัตรประจำตัวประชาชน พ.ศ. 2526

บัตรประจำตัวบุคคลบนพื้นที่สูง

ข้อพึงปฏิบัติสำหรับบัตรประจำตัว

๑. บัตรประจำตัวฉบับนี้ ให้บุคคลผู้ถือบัตรแสดง เพื่อราชการตรวจ
๒. ราชการตรวจ ตรวจหาเหตุ ให้ใช้บัตรนี้เพื่อประโยชน์ในการไปขอใบ
๓. ที่ราชการกำหนดไว้แล้ว ภายใน 15 วัน นับแต่วันเกิดเหตุ
๔. ถ้าบุคคลผู้ถือบัตรไม่แสดง ให้ถือว่าบุคคลนี้กระทำความผิด

ไว้แจกบัตร / / บัตรหมดอายุ / /

ชื่อ-นามสกุล

วัน เดือน ปีเกิด

บ้าน หมู่ที่ ตำบล

อำเภอ จังหวัด

เผ่า

อาชีพ

เลขประจำตัวประชาชน

เลขบัตรประชาชน

รหัสประจำตัว

ชื่อตัว-ชื่อสกุล

คำนำหน้า

วัน เดือน ปีเกิด

บ้าน หมู่ที่ ตำบล

อำเภอ จังหวัด

เผ่า

อาชีพ

เลขประจำตัวประชาชน

เลขบัตรประชาชน

๑) อดีตทหารจีนคณะชาติ (อดีต ทชช.)

อดีตทหารจีนคณะชาติ คืออดีตทหารกองพล 93 ของไต้หวัน ที่หลบหนีการปราบปรามของจีนคอมมิวนิสต์ เข้ามาทางพม่าและเข้ามาในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2493-2499 ภายใต้อยู่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน การออกนอกเขตจังหวัดถือว่าผิดอยู่ต้องถูกกักขังจากจังหวัด

ตัวอย่างบัตรประจำตัวอดีตทหารจีนคณะชาติ (อดีต ทชช.) (บัตรสีขาว)

บัตรประจำตัวอดีตทหารจีนคณะชาติ ใ้ตราไว้ให้บัตรประจำตัวประชาชน ตาม พรบ.บัตรประจำตัวประชาชน พ.ศ. 2520	
ผู้ที่แจ้ง ๑. ผู้ที่แจ้งว่าได้รบการรบในจีนอยู่ในเขตควบคุมการศึก ๒. ทหารกองพลจีนที่หนีเข้าไทยในเขตควบคุมการรบในเขตควบคุม ๓. ผู้ที่แจ้งว่าได้รบการรบในจีนอยู่ในเขตควบคุมการรบในเขตควบคุม ๔. ทหารกองพลจีนที่หนีเข้าไทยในเขตควบคุมการรบในเขตควบคุม ๕. ทหารกองพลจีนที่หนีเข้าไทยในเขตควบคุมการรบในเขตควบคุม	๖. ผู้ที่แจ้งว่าได้รบการรบในจีนอยู่ในเขตควบคุมการศึก ๗. ทหารกองพลจีนที่หนีเข้าไทยในเขตควบคุมการรบในเขตควบคุม ๘. ผู้ที่แจ้งว่าได้รบการรบในจีนอยู่ในเขตควบคุมการรบในเขตควบคุม ๙. ทหารกองพลจีนที่หนีเข้าไทยในเขตควบคุมการรบในเขตควบคุม ๑๐. ทหารกองพลจีนที่หนีเข้าไทยในเขตควบคุมการรบในเขตควบคุม
(ชื่อ) (นามสกุล)	(ชื่อ) (นามสกุล)

	รหัสนี้บัตรประจำตัว ชื่อ นามสกุล คำหลัก วัน เดือน ปีเกิด บ้าน อำเภอ จังหวัด	รหัสนี้ คำหลัก อำเภอ จังหวัด
	ตัวอย่าง	
	(ชื่อ) (นามสกุล)	
	(ชื่อ) (นามสกุล)	

(ชื่อ) (นามสกุล)
 (ชื่อ) (นามสกุล)
 (ชื่อ) (นามสกุล)

จีนฮ่ออพยพพลเรือน คือคนจีนที่เป็นครอบครัวของอดีตทหารจีนคณะชาติ
เข้ามาในประเทศไทย ตั้งแต่ปี 2497-2504 อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย
และแม่ฮ่องสอน การออกนอกเขตจังหวัดที่อยู่อาศัยต้องขออนุญาตจังหวัด

ตัวอย่างบัตรเงินช้อพพพพลเรือน (บัตรสีเหลือง)

บัตรไม่มีใบบัตรประจำตัวประชาชน คณ. พ.ร.บ.บัตรประจำตัวประชาชน พ.ศ. 2526	
คำชี้แจง	1. ผู้มีบัตรนี้ได้รับการยืนยันให้ใช้ในเขตควบคุมการกักกันชั่วคราว 2. หากตรวจพบผู้ถือบัตรนี้ออกนอกเขตควบคุมการกักกันชั่วคราวในบัตรคำแนบนำ ใบตรวจออกใบการกักกัน พ.ร.บ.ควบคุมโรค 3. หากไปต่างประเทศ ให้ไปยื่นขอการนำบัตรมาขึ้นที่ เจ้าหน้าที่ ราชการจังหวัด มีอำนาจควบคุมกักกัน

[illegible]

4) เงินซื้ออิสระ

เงินซื้ออิสระ คือ เงินที่อ้างว่าเป็นหนี้สินของอดีต ทจช. และเงินชดเชยพลเรือน ที่หลบหนีเข้ามาในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2505-2532 โดยอาศัยอยู่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน การออกนอกเขตจังหวัดที่อยู่อาศัย ต้องขออนุญาตจากจังหวัด

ตัวอย่างบัตรเงินซื้ออิสระ (บัตรสีส้ม)

บัตรประจำตัวเงินซื้ออิสระ	
บัตรนี้มิใช่บัตรประจำตัวประชาชน ตาม พ.ร.บ.บัตรประจำตัวประชาชน พ.ศ. 2522	
คำชี้แจง	1. ผู้ถือบัตรนี้ได้รับอนุญาตให้อยู่ในเขตควบคุมภายในพื้นที่ควบคุม 2. หากตรวจพบผู้ถือบัตรนี้ออกนอกเขตควบคุมหรือจะอยู่ในบัตรตำแหน่ง ให้ตำรวจลงบันทึกฐานการอนุญาตออกนอกเขตควบคุมไว้ 3. หากไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์การอนุญาตจากเจ้าพนักงานท้องถิ่น หรือผู้ว่า ราชการจังหวัด มีความผิดตามกฎหมาย
วันออกบัตร	บัตรหมดอายุ

	รหัสประจำตัว C-0000-00000-000 ชื่อตัว ชื่อสกุล คำทวน วัน เดือน ปีเกิด บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด
ลงชื่อ _____ นายอำเภอหรือผู้ได้รับอนุญาตให้ประจำตัว ประจำบัตรประจำตัวประชาชน	ลงพิมพ์ที่ _____ ลงพิมพ์ที่ _____

ผู้ผลิตถิ่นสัญชาติพม่า คือบุคคลหลายเชื้อชาติที่อพยพมาจากพม่า เข้ามาอยู่ในประเทศไทย เมื่อก่อน 9 มีนาคม 2519 อาศัยอยู่ใน 9 จังหวัด คือ เชียงใหม่ เชียงราย ตาก แม่ฮ่องสอน ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร กาญจนบุรี และระนอง การออกนอกเขตจังหวัดที่อยู่อาศัยต้องขออนุญาตจากปลัดกระทรวงมหาดไทย

ตัวอย่างบัตรผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า (บัตรสีชมพู)

บัตรนัดใส่บัตรประจำตัวประชาชน

ตาม พรบ. บัตรประจำตัวประชาชน พ.ศ. 2526

บัตรประจำตัวผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า

ข้อพึงปฏิบัติสำหรับถือบัตรประจำตัว

1. บัตรประจำตัวฉบับนี้ ให้พกติดตัวอยู่ตลอดเวลา เพื่อเป็นการตรวจ
2. หากพบเจอสว. สุนัขหาย ที่จุดตรวจทุกที่ ห้ามใส่บัตรนี้เข้าพื้นที่หวงห้ามใดๆ
3. ห้ามการกล่าวหา/กีดกันใดๆ ภายใน 15 วัน นับแต่วันเกิดเหตุ
- 3 ห้ามบุคคลผู้ถือบัตรในบัตรนี้ เคลื่อนย้ายจากนอกเขตพื้นที่ถือบัตร

วันออกบัตร / / บัตรหมดอายุ / / ..

[illegible]

ผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่า คือผู้ที่อาศัยอยู่ในประเทศพม่าแล้วหลบหนี

เข้าเมืองมาอยู่ในประเทศไทย หลัง 9 มีนาคม 2519 และมีหลักแหล่งบ้านเรือนถาวร อยู่ในประเทศไทย อาศัยอยู่ในเขต 9 จังหวัด เช่นเดียวกับผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า ขณะนี้ ถือว่าทางราชการยังไม่อนุญาตให้เดินทางออกนอกเขตจังหวัดที่อยู่อาศัย

ตัวอย่างบัตรประจำตัวผู้พลบหนีเข้าเมืองจากพม่า (บัตรสีส้ม มีที่อยู่อาศัยถาวร)

บัตรนี้มีใช้บัตรประจำตัวประชาชน ตาม พรบ. บัตรประจำตัวประชาชน พ.ศ. ๒๕๒๓
--

บัตรประจำตัวผู้พลานเข้าเมืองจากพม่า

ตัดพึงปฏิบัติสำหรับผู้อยู่ประจำตัว

1. บัตรประจำตัวฉบับนี้ ให้พกติดตัวตลอดเวลา เพื่อรับทราบเรื่อง
2. หากพบเหตุ ภัย หรือ ทุพภิกขภัยที่ร้าย ให้รีบรายงานถึงเจ้าหน้าที่ใน
3. ที่ราชการกำหนด/ถึงอำเภอ ภายใน 15 วัน นับแต่วันเกิดเหตุ
3. ห้ามบุคคลผู้มีชื่อในบัตรนี้ เคลื่อนย้ายจากเขตบ้านที่ถือมาบัตร

วันออกบัตร

/ /

บัตรหมายเลข

/ /

	รหัสประจำตัว
	ชื่อ - นามสกุล
	ตำแหน่ง
	วัน เดือน ปีเกิด / /
	บ้าน หมู่ที่ ตำบล
	อำเภอ จังหวัด
เบอร์	

กอง..... () ณ วันที่ ... ของเดือน...ปีเป็นต้นไป ประจักษ์ พันธ์ชูแสง	
--	--

ประธานสภาฯ ประจำตำบลบึงนาราง สภาวัฒนธรรมตำบลบึงนาราง บึงนาราง จ.พิจิตร

7) ผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่า (กลุ่มอาศัยอยู่กับนายจ้าง)

ผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่า กลุ่มนี้คือ ผู้ที่เข้ามาหลัง 9 มีนาคม 2519 โดย มาอาศัยอยู่กับนายจ้าง อาศัยอยู่ในเขต 9 จังหวัด เช่นเดียวกับผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า ขณะนี้ถือว่าทางราชการยังไม่อนุญาตให้ออกนอกเขตจังหวัดที่อยู่อาศัย

ตัวอย่างบัตรผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่า (บัตรสีม่วง อยู่อาศัยกับนายจ้าง)

บัตรไม่มีใบบัตรประจำตัวประชาชน

ตาม พ.ร.บ. บัตรประจำตัวประชาชน พ.ศ. 2526

บัตรประจำตัวผู้พลานามัยเข้าเมืองจากพม่า

ข้อพึงปฏิบัติสำหรับผู้ถือบัตรประจำตัว

1. บัตรประจำตัวฉบับนี้ ให้พลานามัยผู้ถือบัตรนี้ เพื่อรับการตรวจ
2. หากจะออกขง สัญหาย ชำระหรือขงกายหา ให้ผู้ถือบัตรนี้พหังฐานไปขอทำใบเิน ที่ร่วมการอ่าเกณฑ์/กิงอำเภอ ภายใน 15 วัน นับแต่วันเกิดเหตุ
3. ห้ามบุคคลผู้มีชื่อในบัตรนี้ เลื่อนเข้าขงกองนอกเขตพื้นที่ที่ออกบัตร

วิเือกบัตร / / บัตรหมดอายุ / / / /

[illegible]

8) ญวนอพยพ

ญวนอพยพ คือ คนเวียดนามที่หลบหนีการปราบปรามของฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2488-2489 และหลบหนีเข้ามาอยู่ในประเทศ ใน 13 จังหวัด คือ นครพนม มุกดาหาร หนองคาย อุบลราชธานี ยโสธร อุดรธานี ปราจีนบุรี สกลนคร สุราษฎร์ธานี พัทลุง หนองบัวลำภู สระแก้ว และอำนาจเจริญ ซึ่งเป็นจังหวัดที่อยู่อาศัย การขออนุญาตออกนอกเขตที่อยู่อาศัยต้องขออนุญาตจากจังหวัด

ตัวอย่างบัตรประจำตัวญวนอพยพ (บัตรสีขาวขอบน้ำเงิน)

บัตรประจำตัวญวนอพยพ เลขที่.....

บัตรแก้ไขบัตรประจำตัวประชาชน
ค.ม. พ.บ.บัตรประจำตัวประชาชน พ.ศ. 2520

คำชี้แจง

- 1 ผู้ถือบัตรนี้ได้รับการคุ้มครองในเขตควบคุมเป็นกรณีชั่วคราว
- 2 หากตรวจพบผู้ถือบัตรนี้ในเขตควบคุมหรือในเขตกำหนดให้ตรวจสอบหลักฐานการขออนุญาตออกนอกเขตควบคุม
- 3 หากไม่ปฏิบัติตามการขออนุญาตจากหน่วยงานท้องถิ่น หรือผู้ว่าราชการจังหวัด มีความผิดตามกฎหมาย

วันออกบัตร / / บัตรหมดอายุ / /

๑ หน้าสีขาว
ไม่มีระดับ
ความสูง

รหัสประจำตัว

ชื่อตัว- นามสกุล

ตำแหน่ง

วัน เดือน ปีเกิด

บ้านเลขที่

อำเภอ

จังหวัด

ลงชื่อ (.....)

นายอำเภอหรือปลัดอำเภอประจำพื้นที่ ประจำจังหวัด

ประจำตัวบัตรประจำตัว

ลงนามในบัตรแก้ไข (พิมพ์ชื่อ)

ลาวอพยพ คือ คนลาวที่เข้ามาอาศัยอยู่กับญาติพี่น้องตามแนวชายแดนของ**ไทย** เนื่องจาก ลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี 2517 อาศัยอยู่ในเขต 9 จังหวัด คือ หนองคาย อุบลราชธานี เลย อุดรดิตถ์ นครพนม มุกดาหาร เชียงราย พะเยา น่าน ขณะนี้ทางราชการยังไม่อนุญาตให้เดินทางออกนอกเขตจังหวัดที่อยู่อาศัย

ตัวอย่างบัตรลาออกพพ (บัตรสีฟ้า)

บัตรใบมิใช่บัตรประจำตัวประชาชน ค.ม. พ.ร.บ. บัตรประจำตัวประชาชน พ.ศ. 2526	
บัตรประจำตัวลาวอพยพ <u>ข้อพึงปฏิบัติสำหรับผู้ถือบัตรประจำตัว</u>	
๑ บัตรประจำตัวฉบับนี้ ให้บุคคลที่มีเชื้อชาติลาว เพื่อรับการตรวจ ๒ หากพบความผิดปกติ หรือข้อสงสัย ให้ผู้ถือบัตรนำหลักฐานไปทวงถามใน ณ ที่ว่าการอำเภอ/กิ่งอำเภอ ภายใน 15 วัน นับแต่วันเกิดเหตุ ๓ ห้ามบุคคลผู้มิใช่ในบัตรนี้ เครื่องกันภัยออกนอกเขตพื้นที่ที่ออกบัตร	วันออกบัตร / / บัตรหมดอายุ / /

[illegible]

10) เนปาลอพยพ

เนปาลอพยพ คือ คนเนปาลที่อาศัยอยู่ในพม่าแล้วอพยพเข้ามาในประเทศไทย ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 อาศัยอยู่ในเขตอำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี แต่ทางราชการให้ขออนุญาตออกมานอกเขตได้คราวละ 1 ปี

ตัวอย่างบัตรเนปาลอพยพ (บัตรสีเขียว)

บัตรนี้ให้บัตรประจำตัวประชาชน
ตาม พรบ. บัตรประจำตัวประชาชน พศ 2520

บัตรประจำตัวเนปาลอพยพ

หลักปฏิบัติสำหรับผู้ถือบัตรประจำตัว

1. บัตรประจำตัวฉบับนี้ ให้พกติดตัวตลอดเวลา ให้รับการตรวจ
2. หากพบเหตุ สูญหาย ชำรุดหรือถูกขโมย ให้รีบแจ้งเจ้าหน้าที่ดูแลไปรษณีย์ใหม่ ที่ว่าการอำเภอ/กิ่งอำเภอ ภายใน 15 วัน นับแต่วันเกิดเหตุ
3. ถ้าบุคคลผู้ถือบัตรนี้ในบัตรนี้ เคยยื่นข้าย้ายถิ่นนอกพื้นที่หรือออกบัตร เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นหนังสือ

วันออกบัตร / /
บัตรหมดอายุ / /

รหัสประจำตัว

ชื่อตัว-ชื่อสกุล

ตำแหน่ง

วัน เดือน ปีเกิด

บ้าน เลขที่ หมู่ที่ ตำบล.....

อำเภอ จังหวัด

เนา.....

ลงชื่อ ()

นายอำเภอหรือผู้แทนอำเภอเป็นหัวหน้าประจำจังหวัด อำเภอ

ประจำตัวประจำตัว

ขอพิมพ์ในวันเกิดบัตรฯ ขอพิมพ์ในวันหมดอายุ

11) อดีตโจรจีนคอมมิวนิสต์มลายา (อดีต จคม.)

อดีตโจรจีนคอมมิวนิสต์มลายา คือ กลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย ซึ่งเดิมเป็น จคม. อาศัยอยู่ในจังหวัดยะลา นราธิวาสและสงขลา การออกนอกเขตที่อยู่อาศัยต้องขอ อนุญาตจังหวัด

ตัวอย่างบัตรอดีตโจรจีนคอมมิวนิสต์มลายา (อดีต จคม.) บัตรสีเขียว

บัตรนี้มีไว้สำหรับบัตรประจำตัวประชาชน

ตาม พร.บ. บัตรประจำตัวประชาชน พ.ศ. 2526

บัตรประจำตัวผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย

ข้อพึงปฏิบัติสำหรับผู้ถือบัตรประจำตัว

1. บัตรประจำตัวฉบับนี้ ให้พกติดตัวตลอดเวลา เพื่อรับการตรวจ
2. หากพบเหตุ ฉุกเฉิน ที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคล ให้ยื่นบัตรนี้ให้เจ้าหน้าที่ไปขอทำใบมี
เน ที่ว่าการอำเภอ/กิ่งอำเภอ ภายใน 15 วัน นับแต่วันเกิดเหตุ
3. ถ้าบุคคลผู้นี้เสียชีวิตในเวลานี้ เสนอหน่วยงานออกนอกเขตที่แจ้งไว้ขอบัตร

วันออกบัตร / / บัตรหมดอายุ / /

รหัสประจำตัว

ชื่อตัว-ชื่อสกุล

คำทัก

วัน เดือน ปีเกิด

บ้าน เลขที่ หมู่ที่ ตำบล

อำเภอ จังหวัด

ควัก

()

นางสาว จ.ร.ท. (ชื่อจริง) ผู้ถือบัตรประจำตัวประชาชน

ประจำตัวประชาชน

ขอคืนบัตรที่อำเภอเมืองฯ ขอคืนบัตรที่อำเภอเมืองฯ

ไทยลื้อ คือคนเชื้อสายไทยที่อาศัยอยู่ในแคว้นสิบสองปันนา/สิบสองจุไทย
มณฑลยูนนาน ประเทศจีน เข้ามาอาศัยอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และพะเยา
การออกนอกเขตที่อยู่อาศัยต้องขออนุญาตจากจังหวัด

ตัวอย่างบัตรไทยชื่อ (บัตรสีส้ม)

[illegible]

ผู้อพยพเชื้อสายไทยจากเกาะกง กัมพูชา คือคนไทยที่อาศัยอยู่ในเกาะกง เมื่อฝรั่งเศสได้เกาะกงไป บุคคลพวกนี้เสียชาติภริยาสินของตนไม่ยอมกลับมา เมื่อ กัมพูชาเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงอพยพกลับมาประเทศไทย โดยอาศัยอยู่ที่จังหวัดตราด โดยจำแนกหนึ่งได้รับการแปลงชาติเป็นไทยไปแล้ว แต่บางส่วนยังพิสูจน์ไม่ได้ว่าเป็นคนไทย

ตัวอย่างบัตรมือพยพเชื้อสายไทยจากเกาะกง กัมพูชา (บัตรสีเขียว)

[illegible]

ประวัติชีวิตและการทำงาน

ชื่อ นางพันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร

วันเกิด ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๑

อายุ ๔๐ ปี

สัญชาติ ไทย

ที่อยู่ ๑๑๔๖ หมู่ ๖ ถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี เขตตลิ่งชัน แขวงศาลาธรรมสพน์ กทม. ๑๐๑๗๐

โทรศัพท์ ๘๘๘๖๓๗๑

ตำแหน่งหน้าที่ รองศาสตราจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สถานที่ทำงาน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิทยาเขตท่าพระจันทร์

กทม. ๑๐๒๐๐ โทรศัพท์ ๒๒๑๖๑๗๑ ต่อ ๒๑๑๐ โทรสาร ๒๒๔๔๔๒๑

ภาษาที่ใช้ ไทย ฝรั่งเศส และอังกฤษ

พื้นฐานการศึกษา

-นิติศาสตร์บัณฑิต(เกียรตินิยมอันดับสอง)(ธรรมศาสตร์)

-Diplome d'Etudes approfondies de Droit international

-Doctorat de l'Universit Robert Schuman de Strasbourg (Honorable)

(nouveau regime)

งานวิทยานิพนธ์

-การจัดองค์กรของที่ประชุมแห่งกรุงเฮกว่าด้วยกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล

ตั้งแต่ปี คศ. ๑๙๔๔ จนถึงปัจจุบัน

(L'Organisation de la Conference de La Haye de droit international priv des 1955 jusqu'à nos jours : Consequences and Perspectives)

วิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโทเพื่อเสนอต่อมหาวิทยาลัย Robert Schuman de Strasbourg ประเทศฝรั่งเศส ในปี พ.ศ.๒๕๒๘

-การทำกฎหมายว่าด้วยซื้อขายระหว่างประเทศให้เป็นเอกรูปโดยสนธิสัญญา

(Unification conventionnelle du droit de la vente internationale)

วิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาเอกเพื่อเสนอต่อมหาวิทยาลัย Robert Schuman de Strasbourg ประเทศฝรั่งเศส ในปี พ.ศ.๒๕๓๒

งานวิจัย

๑. ปัญหาเงื่อนไขในการรับรองคำพิพากษาของศาลต่างประเทศ

(งานวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการวิจัยเสริมหลักสูตรของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี พ.ศ.๒๕๓๔)

๒. การค้าบริการเกี่ยวกับการขนส่งทางบกภายใต้กรอบการเจรจาของแกตต์

(งานวิจัยทำร่วมกับดร.ธรรมบุญ พงศศิริกูและดร.ฉันทิชย์ โสภดิพันธ์ เพื่อเสนอต่อกรมเศรษฐกิจ การพาณิชย์ กระทรวงพาณิชย์ในปี พ.ศ.๒๕๓๔)

๓. สถานภาพของคนไทยโดยหลักดินแดน

(งานวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการวิจัยเสริมหลักสูตรของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี พ.ศ.๒๕๓๕)

๔. ปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการพิจารณาคดีแพ่งและพาณิชย์ที่มีลักษณะระหว่างประเทศในศาล

ไทย (งานวิจัยเสนอต่อสมาคมกฎหมายวิธีพิจารณาความระหว่างประเทศแห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ.๒๕๓๕ แปลเป็นภาษาอังกฤษโดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ดร.จุมพต สายสุนทร)

๕. นโยบายใหม่สำหรับการส่งเสริมการลงทุนของประเทศไทย:กรณีศึกษาผลกระทบต่อการลงทุนโดยตรงของชาวญี่ปุ่น (งานวิจัยเสนอต่อสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียง มหวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี พ.ศ.๒๕๓๘)

๖. การเข้ามาในประเทศไทยของคนต่างด้าวเพื่อทำงาน:ข้อสำรวจกฎหมาย ปัญหา และทางเลือกนโยบาย (งานวิจัยเสนอต่อ สกว. ในปี พ.ศ.๒๕๔๐)

๗. การยอมรับให้คนต่างด้าวผสมกลมกลืนในสังคมไทย:ข้อสำรวจกฎหมาย ปัญหา และทางเลือกนโยบาย (งานวิจัยเสนอต่อ สกว.ในปี พ.ศ.๒๕๔๐)

๘. สิทธิในการสมรสของคนต่างด้าวในประเทศไทย

(งานวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการวิจัยเสริมหลักสูตรของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) (กำลังอยู่ในระหว่างดำเนินการ)

งานเขียนในทางวิชาการ

๑. งานที่เกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลที่มีลักษณะทั่วไป

กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลในสถานะที่เป็นกฎหมายระหว่างประเทศ, ใน: วารสารนิติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, ๑๘(๒๕๓๑)๑, ๑๐๙-๑๓๓

รวมบทกฎหมายและเอกสารเกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล:งานรวบรวมบทกฎหมายที่มีผลต่อชีวิตในทางระหว่างประเทศของเอกชน, กทม., โครงการตำรา และเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕, ๑๑๕ น.

คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล, ภาคนำและภาคที่ ๑ การจัดสรรเอกชนระหว่างประเทศ, กทม. สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๓๘, ๔๓๖ น.

แบบฝึกหัดในวิชากฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล, กทม., โครงการตำราและ เอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, ๒๕๔๐, ??? น.

๒. งานที่เกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง

- รวมบทบัญญัติเกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศ, เอกสารประกอบการศึกษาวิชากฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง, รวบรวมร่วมกับ ดร.พิศวาท สุคนธ์พันธ์, จัดพิมพ์โดย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕, ๑๙๙ น.

๓. งานที่เกี่ยวกับกฎหมายสัญญา

ทัศนะของนักกฎหมายต่อปัญหาการได้สัญชาติไทยในปัจจุบัน, บทความเสนอต่อการ สัมมนาเรื่อง "กฎหมายสัญชาติ:ปัญหาและแนวทางแก้ไข" ซึ่งจัดขึ้นโดยความร่วมมือของ องค์การของรัฐและเอกชนหลายหน่วยงานในวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๓๔ ที่ห้องรางทอง โรงแรมบางกอกพาเลซ ประตูน้้า, ๓๑ น.

บุตรของหญิงไทยและชายต่างด้าวจะมีสัญชาติไทยหรือไม่ ?, ใน:วารสารสตรีทัศน์, ๗(๒๕๓๔) ๓, ๒๘-๓๐.

สิทธิของเด็กที่จะมีสัญชาติไทย, ใน:ความรู้กฎหมายเยาวชนเพื่อเยาวชน, หนังสือจัดทำใน งานโครงการเผยแพร่กฎหมายเยาวชนเพื่อเยาวชนเนื่องในวันเยาวชนแห่งชาติปีพ.ศ.๒๕๓๔, จัดพิมพ์ โดย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, น.๑๐๐-๑๑๒.

ฎีกาวิเคราะห์คำพิพากษากฎีกาที่ ๔๘๙/๒๕๓๓ ว่าด้วยสัญชาติไทยของบุตรของผู้ถูกถอนสัญชาติไทยโดยปว.ตตพ, ใน: วารสารนิติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, ๒๑(๒๕๓๔)๒, ๒๘๔-๒๙๓.

ฎีกาวิเคราะห์คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๒๕๐๑/๒๕๓๕, ในหนังสือชื่อ "กฎหมายสัญญาชาติไทย:หลักกฎหมายที่เปลี่ยนแปลง", กทม., สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๓๖, น.๑๓๓-๑๕๓.

แบบฝึกหัดเรื่องกฎหมายสัญญาชาติ, กทม., โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน, ๒๕๓๔, ๔ น.

กฎหมายสัญญาชาติไทย:ผลกระทบต่อทั้งผู้ที่เกิดก่อนและหลังวันที่กฎหมายฉบับใหม่มีผลบังคับใช้, กทม., สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๓๕, ๙๒ น. ;ใน: เอกสารส่งเสริมวิชาการตำรวจ, ๒๕(๒๕๓๖) ๓๒๔, ๓๒๕-๔๐.

คำอธิบายกฎหมายสัญญาชาติไทย, กทม., สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๓๕, ๑๕๘ น.

ฎีกาวิเคราะห์คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๒๕๔๘/๒๕๓๕ : สัญชาติไทยของบุตรของหญิงไทย และชายต่างด้าวที่เข้าเมืองแบบไม่ถาวร, ใน:วารสารนิติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, ๒๒ (๒๕๓๕) ๔, ๖๑๕-๖๓๐.

การแก้ไขกฎหมายสัญญาชาติไทยในปี พ.ศ.๒๕๓๕, งานเขียนเพื่อสถาบันพัฒนาข้าราชการ ตุลาการ, สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, กระทรวงยุติธรรม, ๒๕๓๕, ๕๕น.; ใน:บทบัญญัติ, ๔๕(๒๕๓๖) ๒, ๑-๔๔; ใน:เอกสารส่งเสริมวิชาการตำรวจ, ๒๕(๒๕๓๖) ๓๒๔, ๑๗-๕๕; ในหนังสือชื่อ "กฎหมายสัญญาชาติไทย:หลักกฎหมายที่เปลี่ยนแปลง, กทม., สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๓๖, น.๑๗-๘๘.

ผลของกฎหมายสัญญาชาติใหม่ต่อผู้เกิดก่อนวันที่กฎหมายใหม่มีผลบังคับ, ใน:หนังสือพิมพ์ในโอกาสครบ ๑๐ ปี ของวิทยาลัยวอร์ซอวาลิตกุล ๒๕๓๖, ๔๔ น.

วิวัฒนาการของแนวความคิดว่าด้วยสัญชาติไทยโดยหลักดินแดน, บทความเสนอในงานธรรมศาสตร์วิชาการประจำปีพ.ศ.๒๕๓๗, ๕๒ น.

ฎีกาวิเคราะห์ที่ ๑๔๕๐/๒๕๓๖ สัญชาติไทยของบุตรของมารดาซึ่งถูกถอนสัญชาติไทยโดยประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๓๓๗ และบิดาไทย ภายหลังวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๓๕, ใน:วารสารนิติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, ๒๔(๒๕๓๗)๓, ๖๓๒-๖๕๓.

หมายเหตุท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๗๒๒๗/๒๕๓๗, ใน:คำพิพากษาศาลฎีกา พ.ศ.๒๕๓๗ เล่มที่ ๑๒, สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, กระทรวงยุติธรรม, น.๓๐๕-๓๒๗.

หมายเหตุท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๒๒๒๑/๒๕๓๘, ใน:คำพิพากษาศาลฎีกา พ.ศ.๒๕๓๘ เล่มที่ ๕, สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, กระทรวงยุติธรรม, น.๑๕๔ - ๒๑๘.

หมายเหตุท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๒๔๖๗/๒๕๓๘, ใน:คำพิพากษาศาลฎีกา พ.ศ. ๒๕๓๘ เล่มที่ ๑๐, สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, กระทรวงยุติธรรม, น.๑๖๔ - ๑๗๓

หมายเหตุท้ายคำพิพากษากฎีกาที่ ๔๔๒๓/๒๕๓๘, ใน:คำพิพากษาศาลฎีกา พ.ศ.๒๕๓๘ เล่มที่ ๑๒, สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, กระทรวงยุติธรรม, น.๗๒-๘๗.

รวมบทบัญญัติแห่งกฎหมายไทยว่าด้วยสัญญาติไทยของบุคคลธรรมดาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน, กทม., สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๓๙, ๘๖ น.

๔. งานที่เกี่ยวกับกฎหมายว่าด้วยการขัดกันแห่งกฎหมาย

การจัดการขัดกันแห่งกฎหมาย, ใน:วารสารนิติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, ๑๖(๒๕๒๙) ๓, ๑๘๒-๒๐๓.
แบบฝึกหัดเรื่องกฎหมายขัดกัน, กทม., โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน, ๒๕๓๔, ๖๒น.
สัญญาติของนิติบุคคล, กทม., โครงการตำราและเอกสาร ประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕, ๒๓ น.

อำนาจอธิปไตยของรัฐและนิติสัมพันธ์ตามกฎหมายเอกชนที่มีลักษณะระหว่างประเทศ, ใน: วาร
สารนิติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, ๒๓(๒๕๓๖)๔, ๗๓๑-๗๖๐.

หมายเหตุท้ายคำพิพากษากฎีกาที่ ๗๓๕๐/๒๕๓๗, ใน:คำพิพากษาศาลฎีกา พ.ศ.๒๕๓๗ เล่มที่ ๑๑,
สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, กระทรวงยุติธรรม, น.๒๘๒-๒๙๗.

ข้อคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับสัญญาตามกฎหมายเอกชนที่มีลักษณะระหว่างประเทศ, ใน:วารสาร
นิติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, ๒๕(๒๕๓๘)๓, ๕๒๔-๕๖๓.

๕. งานที่เกี่ยวกับกฎหมายวิธีพิจารณาความระหว่างประเทศ

วิธีการอ้างคำพิพากษาของศาลต่างประเทศในศาลไทย, ใน:วารสารนิติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, ๒๐
(๒๕๓๓)๓, ๑๔๗-๑๕๓.

เงื่อนไขในการยอมรับและบังคับตามคำพิพากษาของศาลต่างประเทศในคดีแพ่งโดย ศาลไทย, ใน:
วารสารนิติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, ๒๐(๒๕๓๓)๔, ๑๔๑-๑๕๔.

ปัญหาการรับรองคำพิพากษาของศาลต่างประเทศ, ใน:วารสารนิติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, ๒๒
(๒๕๓๓)๒, ๒๐๑-๒๑๙.

๖. งานที่เกี่ยวกับกฎหมายธุรกิจระหว่างประเทศ

ซื้อขายระหว่างประเทศและเสถียรภาพทางกฎหมาย, ใน:รพี'๓๓, หนังสือที่ระลึกวันรพี ประจำปี
พ.ศ.๒๕๓๒ของสมาคมนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, น.๕๑-๕๕.

ทำไมจึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำให้กฎหมายการค้าระหว่างประเทศเป็นเอกภาพ ?, ใน:บท
บันทึก, ๔๖(๒๕๓๓)๑, ๙๗-๑๐๙.

แบบฝึกหัดเพื่อการทบทวนความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล ในเรื่องการพาณิชย์ระหว่างประเทศ, เอกสารประกอบการศึกษาวิชากฎหมาย พาณิชย์ระหว่างประเทศ ในโครงการประกาศนียบัตรบัณฑิตทางกฎหมายธุรกิจ, ๒๕๓๕, ๔๕ น.

กฎหมายเอกรูป การค้าระหว่างประเทศ และประเทศไทย, บทความเพื่อหนังสือ ๘๔ ปี

ศาสตราจารย์จิติติ ดิงศภัทย์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖, ๕๘ น.

เมื่อศาลไทยพิจารณาคดีเกี่ยวกับสัญญารับขนส่งของทางทะเลที่มีลักษณะระหว่างประเทศ, บทความเพื่อหนังสือรวมกฎหมายและเอกสารเกี่ยวกับการค้าระหว่างประเทศ"ของสถาบันอนุญาโตตุลาการ กระทรวงยุติธรรม, ๒๕๓๖, ๖๐ น.

ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น: ในแง่มุมกฎหมาย, บทความวิจัยเพื่อโครงการอบรมครูเรื่องบทบาทญี่ปุ่นต่อภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิกในศตวรรษที่ ๒๑, จัดโดยโครงการญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ณ ห้องพลายงาม โรงแรมกาลพฤกษ์ สุพรรณบุรี เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๗, ๑๕ น.

ผลของการเจรจาพหุภาคีรอบอุรุกวัยของแกตต์ในเรื่องการค้าบริการที่มีผลต่อการขนส่งของประเทศไทย, บทความวิจัยเสนอในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "การค้าบริการภายใต้การเจรจาพหุภาคีของแกตต์และอนาคตของการขนส่งทางบกของประเทศไทย", จัดโดยสถาบันพาณิชย์นาวี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, เมื่อวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๗, ณ ห้องประชุมคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๓๐ น.

สัญญาซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศ เสถียรภาพในทางกฎหมาย และประเทศไทย, ใน: รพีสาร, ๓ (๒๕๓๗) ๘, ๒๕-๓๕.

บทบาทของ Incoterms ต่อสัญญาซื้อขายที่มีลักษณะระหว่างประเทศ, ใน: วารสาร นิติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, ๒๔(๒๕๓๗) ๔, ๗๖๑-๗๘๒.

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการค้าบริการทางโทรคมนาคมในกรอบของ GATS, เอกสารประกอบการฝึกอบรม, ในโครงการฝึกอบรมความรู้ทางกฎหมายให้แก่พนักงานของทศท., ภายใต้ความร่วมมือระหว่างคณะนิติศาสตร์ มธ.-ทศท., มกราคม-มีนาคม ๒๕๓๘, ๒๑ น.

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสัญญาเอกชนระหว่างประเทศ, เอกสารประกอบการฝึกอบรม, ในโครงการฝึกอบรมความรู้ทางกฎหมายให้แก่พนักงานของทศท., ภายใต้ความร่วมมือระหว่าง คณะนิติศาสตร์ มธ.-ทศท., มกราคม-มีนาคม ๒๕๓๘, ๓๖ น.

การศึกษากฎหมายพาณิชย์ระหว่างประเทศในประเทศไทย, ใน: "อาจารย์บุชา", หนังสือรวมบทความทางวิชาการเพื่อเป็นอนุสรณ์แด่ศาสตราจารย์ไพโรจน์ ชัยนาม, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘, น.๓๓๕-๓๕๘. ต่อมาแก้ไขเพิ่มเติมใน พ.ศ.๒๕๓๙ เพื่อใช้เป็นเอกสารประกอบการสอนใน วิชา น.๕๑๔

Important Issues on International Trade Law, เอกสารประกอบการศึกษาในวิชา น.๕๑๔ กฎหมายพาณิชย์ระหว่างประเทศ โครงการประกาศนียบัตรบัณฑิตกฎหมายทางธุรกิจ, ๒๕๓๙
บรรณานุกรมกฎหมายพาณิชย์ระหว่างประเทศในประเทศไทยเอกสารประกอบการศึกษาในวิชา น.๕๑๔ กฎหมายพาณิชย์ระหว่างประเทศ โครงการประกาศนียบัตรบัณฑิตกฎหมายทางธุรกิจ, ๒๕๓๙

วิวัฒนาการของระบบความคิดและกฎหมายว่าด้วยการจัดการกิจการโทรคมนาคมในประเทศไทย, เอกสารวิจัยในโครงการฝึกอบรมความรู้ทางกฎหมายให้แก่พนักงานขององค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย เรื่องภารกิจใหม่ของนักกฎหมายของ ทศท.ในยุคแห่งการปรับองค์กร, จัดโดยแผนกวิชากฎหมายและระเบียบ กองวิชาการ สายงานอำนวยการ ส่วนการฝึกอบรม ฝ่ายพัฒนาทรัพยากรบุคคล องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย, ๒๕๔๐, ๑๑ น.

๗. งานที่เกี่ยวกับกฎหมายว่าด้วยสิทธิของเอกชนในทางระหว่างประเทศ
 แบบฝึกหัดเรื่องสิทธิของเอกชนในทางระหว่างประเทศ, กทม., โครงการตำราและเอกสาร ประกอบการสอน, ๒๕๓๔, ๒๐ น.

ฎีกาวิเคราะห์คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๗๒๐/๒๕๐๕ : สิทธิในการสมรสของคนต่างด้าวในประเทศไทย, ใน:วารสารนิติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, ๒๔(๒๕๓๗), ๑๖๗-๑๘๘.

คนข้ามชาติ:บทสำรวจปัญหาทางกฎหมายและแนวทางแก้ไข, บทความเสนอต่อการ สัมมนาการวิจัยเรื่อง "คนข้ามชาติ" ของประเทศไทย:นโยบาย แบบแผน และผลกระทบจัดโดย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ณ ห้องกรุงเทพสอง โรงแรมรอยัลซิติ้ ถนนบรมราชชนนี เมื่อวันอังคารที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ.๒๕๓๘, ๒๑ น.

หมายเหตุท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๔๕๔-๑๔๖๑/๒๕๓๘, ใน:คำพิพากษาศาลฎีกา พ.ศ. ๒๕๓๘ เล่มที่ ๙, สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, กระทรวงยุติธรรม, น.๑ - ๒๐.

การจำแนกประเภทของคนต่างด้าวในประเทศไทย, ใน:ตุลพาท, ๔๓(๒๕๓๙)๔, ๑๕๐- ๑๖๓.

ปัญหาการใช้แรงงานไร้ฝีมือต่างด้าวในประเทศไทย, ในหนังสือ "รพี'๓๙" ของคณะนิติศาสตร์

มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พ.ศ.๒๕๓๙, น.๗๙ - ๘๔.

หมายเหตุท้ายคำพิพากษาฎีกาที่ ๒๒๐๓/๒๕๓๙, ในคำพิพากษาศาลฎีกา พ.ศ.๒๕๓๙ เล่มที่ ๑๒,

สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, กระทรวงยุติธรรม, น.๘ - ๒๐.

หมายเหตุท้ายคำพิพากษาฎีกาที่ ๓๕๔๙/๒๕๓๙, ในคำพิพากษาศาลฎีกา พ.ศ.๒๕๓๙ เล่มที่ ๑๒,

สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, กระทรวงยุติธรรม, น.๓๑ - ๔๑.

ฎีกาวิเคราะห์คำพิพากษาฎีกาที่ ๗๔๓/๒๕๓๙ สิทธิสมัครรับเลือกตั้งของบุคคลสัญชาติไทยที่มีบิดาต่างด้าว, ใน:ตุลพาท, ๔๔(๒๕๔๐)๑, ๑๘๗-๒๐๔.

งานสอน

ก. การสอนในหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิต

1. กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง

-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์(การศึกษาภาคที่ ๑ และ ๒ ของปีการศึกษา ๒๕๒๔-๒๕๒๖)

-มหาวิทยาลัยกรุงเทพฯ(การศึกษาภาคฤดูร้อนของปีการศึกษา ๒๕๓๔)

-มหาวิทยาลัยพายัพ(การศึกษาภาคที่ ๑ ของปีการศึกษา ๒๕๓๖ จนถึงปัจจุบัน)

2. กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล

-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์(การศึกษาภาคที่ ๑ ของปีการศึกษา ๒๕๓๓ จนถึงปัจจุบัน)

-มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต(การศึกษาภาคที่ ๒ ของปีการศึกษา ๒๕๓๓ จนถึงปัจจุบัน)

-มหาวิทยาลัยกรุงเทพฯ(การศึกษาภาคที่ ๑ ของปีการศึกษา ๒๕๓๕ จนถึงปัจจุบัน)

-มหาวิทยาลัยพายัพ(การศึกษาภาคที่ ๒ ของปีการศึกษา ๒๕๓๖ จนถึงปัจจุบัน)

3. นิติปรัชญา

-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์(การศึกษาภาคที่ ๑ และ ๒ ของปีการศึกษา ๒๕๒๔-

๒๕๒๖ และ การศึกษาภาคที่ ๒ ของปีการศึกษา ๒๕๓๓-๒๕๓๕)

-วิทยาลัยวชิรชวลิตกุล(การศึกษาภาคที่ ๒ ของปีการศึกษา ๒๕๓๒-๒๕๓๕)

4. ปัญหากฎหมายระหว่างประเทศ

-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์(การศึกษาภาคฤดูร้อนของปีการศึกษา ๒๕๓๒ การศึกษาภาคที่

๒ และ ภาคฤดูร้อน ๒๕๓๔ และการศึกษาภาคฤดูร้อน ๒๕๓๕)

5. กฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยทะเล

-มหาวิทยาลัยกรุงเทพ(การศึกษาภาคฤดูร้อนของปีการศึกษา ๒๕๓๓ และการศึกษาภาคที่ ๒ ของปีการศึกษา ๒๕๓๖)

6. สิทธิมนุษยชน

-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์(การศึกษาภาคฤดูร้อนของปีการศึกษา ๒๕๓๖ จนถึงปัจจุบัน)

ข. การสอนในหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตกฎหมายธุรกิจ

7. กฎหมายพาณิชย์ระหว่างประเทศ

-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์(การศึกษาภาคที่ ๑ ของปีการศึกษา ๒๕๓๓ จนถึงปัจจุบัน)

8. สัมมนากฎหมายธุรกิจ

-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์(การศึกษาภาคที่ ๒ ของปีการศึกษา ๒๕๓๗ จนถึงปัจจุบัน)

ค. การสอนในหลักสูตรนิติศาสตร์มหาบัณฑิต

9. กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล

-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์(การศึกษาภาคที่ ๑ ของปีการศึกษา ๒๕๓๓ จนถึงปัจจุบัน)

10. ปัญหากฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล

-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์(การศึกษาภาคที่ ๑ ของปีการศึกษา ๒๕๓๓ จนถึงปัจจุบัน)

11. กฎหมายการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ

-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์(การศึกษาภาคที่ ๒ ของปีการศึกษา ๒๕๓๓ จนถึงปัจจุบัน)

12. บัณฑิตสัมมนากฎหมายระหว่างประเทศ

-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์(การศึกษาภาคที่ ๒ ของปีการศึกษา ๒๕๓๒ จนถึงปัจจุบัน)

13. ปัญหาชั้นสูงกฎหมายธุรกิจ ๒

-มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์(การศึกษาภาคที่ ๒ ของปีการศึกษา ๒๕๓๒ และ ๒๕๓๓)
